

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2019/1-2 szám

Tartalom

Villám

- [Hölgytisztelet](#)

Emlékezet

- [Dull Ernő: Bárdos Johanna](#)
- [Olajos István: Úton a hódoltság felé](#)
- [Nándi Mihály: A peterlooi csata](#)
- [Dull Ernő: A Lámpás Hölgy](#)
- [Dull Ernő: Edith Cavell](#)
- [Ballai László: A nők száz éve](#)
- [Szerb Antal: Dulcinea](#)

Délibáb

- [Nándi Mihály: Egy nő](#)
- [Lukáts János: Emberfa](#)
- [Deák Mór: Visszaadtál](#)
- [Deák Mór: Deákné Zsíros Mária](#)
- [Walter von der Vogelweide: Ó jaj, hogy eltűnt minden](#)
- [François Villon: Ballada](#)
- [Johann Wolfgang Goethe: Nyugtalan szerelem](#)
- [Johann Wolfgang Goethe: Csalit rózsája](#)
- [Johann Wolfgang Goethe: Az isten és a bajadér](#)
- [Krúdy Gyula: A szőke nő és filkója](#)
- [Krúdy Gyula: Az ál-Andrássy Gyula](#)
- [Nándi Mihály: Dolgozó népünk akármije](#)
- [Olajos István: Ne gyűjtsetek](#)
- [Karinthy Frigyes: Szemérem](#)
- [Ballai László: Mert vagyunk a végtelenség](#)
- [Ballai László: A szerelem mítosza](#)

Húrok

- [Nándi Mihály: No sence](#)
- [Ballai László: Mozart, a kurtizán](#)

Villám

Hölgytisztelet

Lapunkban nagy tisztelettel és elismeréssel emlékeztünk a nemrégiben elhunyt Esterházy Péterre, korunk egyik legismertebb kortárs írójára, több alkalommal közöltük is színvonalas írásait. Képlátó, szerkesztő és idéző képessége legendás, olvasása csobogtatja a fantáziát, amely el is szakadhat az „önmagát író” szövegtől. Éppen ezért a minap nagy örömmel vettem kézbe az *Egy nő* című kisregényének új kiadását (az elsőt elmulasztottam), gondoltam az ünnepek előtti szórakoztató intellektuális élmény elé nézek. Az még a boltban feltűnt, hogy a csaknem száz etűd mind így kezdődik: „Van egy nő”, aki „szeret” vagy „gyűlöl”, esetleg mindkettőt teszi. Alkotói bravúrban sem lesz hiány.

Nem volt belőle hiány, de a kibeszélésből, a trágárságból, sőt a pornográfiából sem, amely nem nyerte el esztétikai minőségét, nem szolgált a főhős vagy elbeszélő jellemzésére, öncéllá silányult, végül úgy kellett végigkínlódnom magam a 161 oldalas, kis alakú kötetecskén. Ennek a pszeudo-Dekameronnak minden része a szájszaggal, csüngő húsokkal, repedt körmökkel lefestett, gusztustalan testiséggel kapcsolatos, csupa olyan dologgal, amely egyenesen elveszi a kedvet attól, ami a legszentebb ezen a világon: a szerelemtől.

A 63. oldalon például az olvasható: „Van egy nő. Az anyám. Szabad? Van egy anyám. Gyűlöl. Hímsoviniszta-disznó fogalmazással élve, harmadosztályúnak mondható, endékás kinézetű, kifejezetten ordenaré (rúzsozás, öltözködés, fogak), de ekképp figyelemre méltó illető, aki (egyszer) napozás közben, hanyatt fekvén kissé széttárta és megemelte a lábait, ami által valahogy meggyűródött a combja tövével hátul a hús, hullámozni kezdett, s e hullámok kevéske szőrt, fanszőrt is napvilágra sodortak, mutatóba. Miután elcsöndesült a mozgás, úgy maradt minden, tártan.”

Ez a szöveg az, ami, bajosan lehetne bármiféle szimbolikus áttételt vagy metaforikus többletet kihámozni belőle. Az ami: anya és nőgyalázás. Ha a világ csupa trágárság – ami nem szellemesség –, tiszteletlenség és lomposság, nem éppen a szépíró feladata annak bizonyítása, hogy létezhet lovagiasság, udvariasság, úri modor, elegancia, ínycsés, esztétikai igény, összességében: stílus? A fasizálódó Magyarországon élt Krúdy Gyula egyik utolsó novellaciklusának a címe: *Váci utcai hölgytisztelet*. Jelen számunk tematikáját a hölgytisztelet jegyében állítottuk össze.

Emlékezet

Dull Ernő: Bárdos Johanna

És itt ne valami régi felmenőktől örökölt vezetéknevre gondoljunk, hanem azokra az elismerő jelzőkre, aminőkkel például a török katonák tüntették ki rettenthetetlen vezéreiket a középkorban, mint a mi hadi útjainkon is megfordult Mehmedet a „Szaturdzsi”-val (Mészáros), vagy Ahmedet a „Gedik”-kel (Fogtörő), amelyek azután rajtuk is ragadtak.

Mindenki ismeri a – éppen az oszmánok elleni élethalálharcunk vitézi történeteiből – az egri vagy a nagyváradi nők hősiességét, emlékezetünk mégsem tartott fenn egyetlen „Forrázó Terézt” vagy „Kőhajító Erzsébetet” sem. Ellentétben a franciákéval, akiknek az országát csakugyan több mint száz évig taposták idegen csizmák és dúlták belháborúk. Hanem amíg mi lesüllyedtünk, addig ők felemelkedtek, nem utolsó sorban olyan kardos menyecskéknek köszönhetően, mint Szent Johanna (Jeanne d’Arc) vagy Bárdos Johanna (Jeanne Hachette).

Ki is gondolná, amikor a fogadáson a kellően borsos illatot árasztó húsos haséval megrakja a tányérját, hogy ez ételremek kapcsolatban áll Franciaország egyik nemzeti hősnőjével? Tudniillik a bárd által, amely apróra vagdalja a felsált, vagy levág egy ellenséget, ha arra van szükség.

Jeanne Laisné, egy beauvais-i mészáros leánya 1456-ban született, három évvel a százéves háború befejeződése után. Ám az országra még zavaros idők jártak. A Jeanne d’Arc által trónra segített VII. Károly halálakor, 1461-ben a Capet-ház oldalági leszármazottai, Burgund, Orléans, Anjou, Aleçon és Bourbon hercegei önálló tartományok és hercegségek felett uralkodtak, akik Merész Károly burgundi herceg vezetésével „közjóléti” ligába tömörültek. XI. Lajos király árulással vádolta meg a herceget, a párizsi parlament elé idézte és 1471-ben elfoglalta a Somme melletti városokat. Károly erre jelentős burgundi sereg élén Franciaországba vonult, elfoglalta Neslét, és a város teljes lakosságát, amely becsületre megadta magát, felkoncoltatta. Nem volt irgalom sem a nőknek, sem a gyermeknek, még azoknak sem, akik a templomban kerestek menedéket.

Június 27-én Merész Károly Beauvais falai alá érkezett. Louis de Balagnyval az élen mindössze háromszáz fegyveres nézett farkasszemet a burgundi ármádiával. Amikor az ostrom során egy ellenséges katona kitűzte a várfokra a burgundi lobogót, Jeanne apja hentesbárdjával csapta agyon, belökte a várárokba, a zászlót pedig letépte. Bátorságával feltüzeltelte a védők harci kedvét, így Merész Károly huszonöt nap után szégyenszemre visszavonulásra kényszerült megfogyatkozott seregével. Jeanne-t, Beauvais hőstét ettől fogva mindenki csak Hachette, azaz Bárdos néven emlegette. A király ünnepi körmenetet rendelt el június 27-ére. Bátraké a szerencse,

a leányzó a bárddal azt is kiharcolta, hogy szerelméhez, Colin Pilonhoz mehessen férjhez, és az ifjú pár az uralkodó megbecsülésének örvendhetett.

*

Nos, a mi Bárdos Johannáinkra, az 1660-ban – a Beauvais-t stratégiai, gazdasági és kulturális jelentőségében messze felülmúló – Nagyváradot védő amazonokra korántsem mosolygott rá a királyi kegy, sőt a Habsburg uralkodó csapatainak egyenesen megtiltotta, hogy beavatkozzanak a harcba. A várat július 14-én körülzáró Ali basa százezer főnyi hadával szemben a védelmet a Burg biztonságában üldögélő fejedelmünk nyolcszáz, a városáért halni is kész polgára kezébe tette le; tudniillik a lakosok többsége – a tanult tüzerekkel, hadmérnökökkel és orvosokkal egyetemben – már elmenekült. A védők fele asszonyszemély volt, akik kezdetben kővel és forró vízzel támadták az oszmánokat, majd elhullt férjeik kezéből kiragadták a kardot és páncéljaikat magukra öltve férfi módra küzdöttek, végsőkéig kimerítve az ellenséget, amelynek a táborában ragályos betegség is szedte áldozatait. Miközben a vár megmaradt védői, már mindannyian sebesültek, azon tanakodtak, miképp állhatják ki csekély, háromszáz főre fogyatkozott létszámukkal a következő rohamot, megérkeztek Ali basa békekövetei. A váradiak erre Erdély épségének garantálását, adójának leszállítását, az erdélyi fejedelem státusának, valamint az ország törvényeinek megtartását, a védők szabad elvonulását, végül az iskola, az egyházak, és a könyvnyomda javainak elszállítását követelték. A pasa kénytelen volt beleegyezni a kemény feltételekbe, sőt, hogy a szekerek kijuthassanak, még a főkapu lerombolt hídját is megjavíttatta. Ily módon a mi Bárdos Johannáink végül is az egész Felső-Magyarországot és az összes Rákóczi-birtokot megmentették.

Olajos István: Úton a hódoltság felé

Ötszáz évvel ezelőtt az 1518-as és 1519-es esztendőök fordulója különleges helyzetben érte Magyarországot. Nagyjából a harmadát jártuk be ekkor annak az ösvénynek, mely a Dózsa György-féle parasztfelkeléstől a mohácsi csatavesztésig vezetett. Mindenki érezte a közelgő fenyegetést, ám valahogy úgy, ahogy manapság mi a környezetszennyezést vagy a klímaváltozást tekintjük: túlságosan is el voltak foglalva saját pecsenyéjük sütögetésével. Mindazonáltal 1518-ban Szent Mihály napjára összehívták a bácsi országgyűlést, melynek gyakorlati értelemben az lett a legnagyobb eredménye, hogy Likasegyház visszacsatoltatott Csongrád vármegyéhez. A megjelent köznemesség által hozott többi végzést a király jóváhagyta ugyan, ezek azonban nem hoztak látható változást. A főurak hatalmaskodása tovább folytatódott, a következő évi rákosi országgyűlésen már ismét ők domináltak, így az újra semmiféle használható rendelkezést nem hozott Magyarország védelmére.

Ami az előzményeket illeti, 1513-ban Rómában a konklávé Medici Giovannit választotta pápává. Még negyed század sem telt el Hunyadi Mátyás halála óta, de a helyzet máris zűrzavaros, a nagyurak torzsalkodnak, a jobbágyokat a végsőig kiszipolyozzák, a nagy reneszánsz uralkodó örökségét rövid idő alatt eltékozták. Kitűnő korrajzot nyújt számunkra ezekről az esztendőkről Ballai László a közelmúltban újabb kiadást megélt *Megfelelt a Napnak* című díjnyertes történelmi regényében. „Ha a Nap kihunyna, mi történne a földdel, a bolygókkal? Mátyás megfelelt a Napnak. Ő volt az erő, a sugárzás, amely megvilágította a többieket is, egyben összehangolta valamely cél érdekében elrendezte a mozgásukat” – írja a szerző. Megtudhatjuk, mi történt, miután ez a fényesség hirtelen lehullott az égről, mintha Hélios napisten ragyogását váratlanul Erebosz szörnyű alvilági sötétsége váltaná fel, az e bekezdésben idézőjelben található szövegrészek szintén a regényből származnak. A fekete sereget, mely elől az ellenség korábban nyüsztve menekült, saját korábbi fővezére verte szét. „A katonák rákényszerültek arra, hogy életüket rablásból tartsák fenn. A lakosság panaszára Ulászló megparancsolta a délvidéki főkapitánynak, hogy erőhatalommal fékezze meg őket. Kinizsi Pál augusztus végén a Száva folyó jobb partján Szegednél közelében törbe csalta és szétverte a fekete sereget. Ötszázan maradtak a veteránok közül a csatamezőn, kétezren Wilhelm Tettauer vezetésével áthúzódtak Ausztriába, a többségük fogságba esett. A parancsnokok közül néhányat kivégeztek, a többieket írásban lemondatták zsoldkövetelésükről. A király 1493. január 6-án hivatalosan is feloszlatta a fekete sereget”. A trónon ülő „Dobzse” László (II. Ulászló) titokban névleges házasságot kötött Mátyás özvegyével, melyet később a pápa felbontott. Sokan állítják róla, hogy a „lacikonyhák” névadójává vált, elszegényedése miatt saját ebédjét is innen biztosítván. Más források azonban ellentmondanak ennek, sokkal valószínűbb, hogy ez az elnevezés a László-napot követően a szabadba kihelyezett főzőalkalmatosságokkal hozható összefüggésbe. „A király helyzete kétségbeejtő. Már megválasztása napján eladósodott. Magyarországi magánbirtokkal, melynek segítségével nehézségein enyhíthetett volna, nem rendelkezett. Gondjait fokozza, hogy a házassági skandallum miatt többé Beatrix kölcsöneire sem számíthat”. „Az államkincstár hiánya mindegyre fokozódott. Az országgyűlés felelősségre vonta Ulászlót, hogy hová tette a három év alatt befizetett nyolcszáz ezer forintot? Elmondta, hogy mindössze negyvenezret látott belőle. Kiadásait csehországi birtokai jövedelméből fedezte”. A kialakult állapotok egyre inkább tarthatatlanná váltak és ilyen körülmények között a korábbi vereségekre még élénken emlékező ellenség II. Bajazid szultán irányításával, aki amúgy is szakadatlan háborúiról volt nevezetes, újra vérszemet kapott. „A törökök folytonos portyázásai az erődítmények sűrű sora mellett a közöttük meghúzódó aprócska településeket folyamatosan pusztítják, dúlják, s ennek következtében a várkatonák természetes tartaléka megszűnt. Teljes évben hadilétszámmra emelt, zsoldért szolgáló őrökre volna szükség”. „Magyarország három évvel Mátyás király halála után a törökök lábai előtt hever”. „Csak idő kérdése, hogy mikor indul meg a mindent elsöprő támadás, ha nem Bajazid, akkor valamelyik harcias utódja vezetésével”.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a magyar–török háborúk eseményei ebben az időszakban vették volna kezdetüket, az azokat megörökítő lista még akkor is meglehetősen hosszadalmasnak tekinthető, ha csupán a történelmi Magyarország területét közvetlenül érintő összecsapásokat vesszük számításba. Ezek Luxemburgi Zsigmond uralkodása idején indultak meg, miután Nagy Lajos távolabbi vidékeken már korábban megütközött az oszmánokkal, akik 1375-ben Erdélyt veszélyeztették. A törökök elsősorban a Délvidéket sanyargatták, 1421-ben viszont egészen Vasvárig előrenyomultak. Zsigmondra 1396-ban Nikápolynál súlyos vereséget

mérték, ám – miután 1402-ben Ankaránál alulmaradtak Timur Lenk mongol seregével szemben – a támadásokat egy bő évtizedre szüneteltetni kényszerültek. I. Mehmed 1415-ben lendült újra támadásba, majd 1432-ben erdélyi területek feldúlására került sor. A következő évek portyázásai után 1437-ben a szultán seregei az al-dunai Szendrőt ostromolták, ekkor még sikertelenül, két esztendővel később azonban már elfoglalták, miközben Erdélyt is újra végigpusztították. 1441-től a Hunyadiak vették kézbe a gyepőt, és innentől váltakozó sikerrel folyt a küzdelem a törökök ellen, sőt több alkalommal felcsillant a remény az ellenségnek Európából történő végérvényes eltávolítására is. Ez azonban végül nem sikerült, mert Hunyadi János hadjáratai a várnai, valamint a rigómezei vereségbe torkolltak, később pedig elutasították az eme célra felállítandó sereg megszervezésére tett javaslatát. A törökök magukat emiatt túlzott biztonságba ringatván arra vetemedtek, hogy Nándorfehérvár ellen vonuljanak (önbizalmukat az is növelhette, hogy három esztendővel korábban elfoglalták Bizáncot), ahol az azóta már legendássá vált fogadtatásban részesültek. Atyja halálát követően Mátyás belátta, hogy önerőből ő is képtelen a végső csapás kimérésére, ezért a német-római császári trónra tört, hogy így megfelelő erőket gyűjtve vonulhasson a pogány ellen. Mivel váratlan halála ebben megakadályozta, a két fél egy ideig farkasszemet nézett egymással, egyikük sem érezvén magában elég hajlandóságot a másik leküzdéséhez. Itt jutunk tehát vissza a fentebb már felvázolt időszakhoz.

Bakócz Tamás, aki egy Szatmár megyei bognár fiaként kezdte pályafutását, gyorsan emelkedett a ranglétrán – mivel Mátyás király felfigyelt a tehetséges ifjúra –, majd hatalmas vagyont harácsolts össze, és 1497-ben esztergomi érsekké nevezték ki. A széles látókörű főpap jól érzékelte a veszedelmet, ezért az amúgy túlságosan is offenzív beállítottságú II. Gyula pápa gyengélkedését hírül véve már 1512-ben Itáliába utazott, hogy ott rengeteg pénz feláldozásával a tiarát (a pápai hármaskoronát) megszerezve az Egyház erőit az oszmán fenyegetés ellen fordíthassa. A történetet és benne azt, hogy erőfeszítéseit végül nem koronázta siker, Herczeg Ferenc 1919-ben Nobel-díjra javasolt *Az élet kapuja* című könyvében dolgozta fel részletesen. A terv kútba esni látszott, mivel az új pápa, aki a művészeteket rajongásig szerette (többek között ő adott új lendületet a Szent Péter bazilika építésének), nem a törökök Európából való kiűzésében, hanem a Szentszék, azaz a saját hatalmának megerősítésében látta fő feladatát. Európa nyugati részében ezidőtől egészen más gondolatokat forogtak az elmékben. Itália a máskülönben eléggé erkölcsstelen életvitelt folytató Lorenzo il Magnifico öröksége és a cinquecento lázában ég, Lodovico Ariostot, majd Pietro Aretinot ünnepli. Rotterdami Erasmus a katolikus egyházat józanul kritizáló írásaival Luther és Kálvin útját készíti elő, megjelenik Morus Tamás Utópiája, a német humanizmus nagy alakjai, Johannes Reuchlin és Ulrich von Hutten az irodalom újjászületésén munkálkodnak, a gallok földjén pedig Rabelais és Navarrai Margit bontogatja szárnyait. Mindazonáltal Bakóczot, hogy kihúzzák alóla a lovat, pápai legátusként küldték haza, zsebében a keresztes hadjáratot meghirdető bullával.

Az, hogy ennek vezetésével miért éppen Dózsa Györgyöt bízták meg, a mai napig sem teljesen egyértelmű. A vitézségét már korábban is bebizonyító székely lovaskapitány nagyjából negyvenezer főnyi hadnépet toborzott. Az összegyűlt sereg tagjait viszont még a törökök leverésénél is jobban érdekelte a feudális kötöttségek alóli szabadulás lehetősége, ami viszont – különösen a tavaszi munkálatok elvégzése idején – a legkevésbé sem nyerhette el a fölesurak tetszését, akik minden erővel akadályozták táborba szállásukat. Szikráztak az indulatok. Mezőtúr közelében Dózsa arra vetemedett, hogy megölt egy adószedőt és a nála talált pénzt elkobozta. Ugyanitt a helyi nemesek egy szamarat hajszoltak körbe farkára kötött kereszttel. A végig sértett

keresztesek erre fosztogatni kezdtek, elfogott főkolomposaikat „a király és a nagyurak parancsára” azonban Budán karóba húzták. Bakócz Tamás ekkor állította le a toborzást. Dózsa nem engedelmeskedett. Erre Báthori István temesi ispán Apátfalvánál szétverte az előőrseit. Másnap válaszul Dózsa rágyújtotta a nagylaki várat a győzelmüket ünneplő urakra, és a csanádi püspököt más főnemesekkel egyetemben karóba húzatta illetve keresztre feszítette. (E kivégzésnek nem számítottak ritkának abban a korban, de csak közrendűekkel szemben lehetett alkalmazni azokat.) Ekkor kelt Bakócz újabb rendelete az egész hadjárat leállításáról és a sereg feloszlásáról. A kortárs Szerémi György szerint a rendelet olvastán Dózsa így fakadt ki: „Nem vagyok gyerek, nem vagyok én őrült, hogy engem kijátsszatok. Az Istenre és a szent keresztre, megfenyítelek titeket!” Tehát a parasztfelkelés elmérgesedésében a társadalmi feszültségeken és a szőlődézsma megemelésén túl döntő szerepe volt Dózsa György habitusának és egyéni ambícióinak is. (Napjainkban is tanúi lehetünk annak, hogy egy bolond hányat csinál.) De egy parasztlázadás a középkorban nem vezethetett sikerre. A Temesvár ostrom alá fogó – alighanem ott berendezkedni akaró – Dózsát Szapolyai János erdélyi vajda seregeivel két tűz közé szorították. A felkelés vezetőit kivégezték, a parasztság pedig még a korábbinál is nyomorúságosabb helyzetbe került, Werbőczy István frissen elkészült *Tripartituma* (Hármaskönyve) a jobbágyok teljes jogfosztottságát mondta ki. A különben is ezer sebből vérző ország ereje ezzel tovább fogyott, közben szokás szerint mindenki kizárólag a maga érdekeit tartotta szem előtt, a trónra pályázó urak, Ferdinánd és Szapolyai pedig taktikáztak (a saját szemszögükből nézve tulajdonképpen jól, mert később mindkettőjüket megkoronázták).

1519. január 12-én meghalt I. Miksa német–római császár. Ezzel felragyogott még egy utolsó halvány reménysugár, annál is inkább, mivel a megboldogultnak igen kiterjedt magyarországi kapcsolatai voltak. II. Lajos királyban fogadott fiát és egyben unokájának férjét tisztelhetette, ugyanakkor már az 1463-as bécsújhelyi örökösödési szerződés óta különféle szövevényes szervezkedések zajlottak személyére vonatkozóan. Mindez arra a gondolatra vezetett némelyeket, hogy a császári cím Lajost illeti, különösen Werbőczy tett komoly erőfeszítéseket ennek érdekében. Ha a terv megvalósul, az a török elleni küzdelemben hasonló segítséget jelenthetett volna, mintha Bakócz ül trónra Rómában. Ez az ötletet azonban a politikai káprázatok világában maradt, a magyar királynak V. Károllyal szemben semmi esélye sem volt.

1520-ban I. Szelimet I. (Nagy) Szulejmán váltotta a trónon, aki békekövetet küldött Budára, mivel azonban választ nem kapott, 1521-ben hadat üzent Magyarországnak és sorban foglalta el a délvidéki várakat, közöttük Szabácsot és Nándorfehérvárt is. Noha az őszi beköszöntével visszavonulásra kényszerült, a történetek rámutattak arra, hogy ez a terület az ország megvédésére teljességgel alkalmatlan, és megvilágították azokat a hiányosságokat, melyeket orvosolni kellett (volna). A következő évben a pogányok kisebb erővel rohmoztak, ám Orsova mellett így is elesett az al-dunai erősségek többsége, a folytatás pedig váltakozó sikeres harcokat és a magyar félen belüli újabb meghasonlásokat hozott. Így érkezett el az 1526. esztendő. Magyarország urai számára csupán ekkor vált világossá, hogy a törökök már a Nándorfehérvárnál felvonultatott csapatoknál is lényegesen komolyabb erők kiállítására alkalmasak, akik erőforrásait folyamatosan gyarapítják. Szulejmán időközben legyűrte az Egyiptom területén a 13. században létrejött Mameluk Birodalmat, utána pedig kiakolbólitotta a johannitákat Rodoszról, amelynek révén félelmetes tengeri hatalomként nézhetett farkasszemet Velencével. Úgy is, mint a világ legkorszerűbb haderejének birtokában. Minálunk a bandériumok már Luxemburgi Zsigmond korában is elavult hadviselési formának számítottak, és noha a kiegyenesített kasza hozzáértő

kézben veszedelmes fegyver lehet, a meglehetősen vegyes összetételű magyar csapatok a jól felszerelt és kiképzett török sereg mellett egyenesen dilúviális benyomást kelthettek a mohácsi csatateren (hiába csatolták le sarkantyúikat lovagjaink, hogy ne tudjanak menekülni). A fiatal király teljesen tapasztalatlan volt, Tomori Pál kalocsai érsek vitéz katona hírében állt ugyan (legalábbis a többiekhez viszonyítva, akik a hosszú békeidő során még inkább elpuhultak), és a jó szándék sem hiányzott belőle. A szerémségi Szávaszentdemeternél 1523-ban a folyóba szorította az ellenséget, addig azonban valószínűleg szintén jobbára libacombokat vagdosott az asztalnál, semmint török fejeket a harcmezőn. Az ő fővezérségük alatt síkra szálló különítményt, melyet némi jóindulattal néhányan Magyarország főerejének merészelték nevezni, a törökök gyakorlatilag leradírozták a harcmezőről. Más kérdés, hogy a csata időpontjában a felmentésre alkalmas erők közül Szapolyai erdélyi csapatai Szegednél, Frangepán Kristóf horvát-szlavón serege Zágrábnál, míg a segítségül érkező cseh–német hadak Győrnél állomásoztak. Tomori elsősorban az Úr segítségében bízott, Isten azonban már korábban meghozta döntését. A 127. zsoltár elején olvashatjuk az alábbi, gyakran idézett igeverset: „Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam. (Ha az Úr nem építi a házat, hiába dolgoznak azon annak építői. Ha az Úr nem őrzi a várost, hiába vigyáz az őriző). Sem akkor, sem ma építeni, de őrködni sem akarnak politikacsinálóink. „Ducunt volentem fata, nolentem trahunt” (vezetik a végzetek az akarót, a nem akarót vonszolják” – írta Seneca. Az, hogy mi hová jutottunk ezáltal, mindenki által ismert: hazánk a másfél évszázados rabigából kilábalva több dicső próbálkozás ellenére azóta is mások kutyájaként tengeti napjait.

Nándi Mihály: A peterlooi csata

Peterlooi csatának az 1819. augusztus 16-án a manchesteri Saint Peter's Fielden rendezett vérfürdőt nevezte el a közvélemény. A közvélemény – az azóta is fennálló közép-kelet-európai gyakorlattal ellentétben – Angliában már kétszáz évvel ezelőtt sem azt jelentette, hogy az uralkodó osztályok különféle csatornákon eljuttatott öndicséretüket hallgatják vissza. Ez valóban a vox populi, a nép hangja volt, amely korábban lelkesen ünnepelte a waterlooi csatát is végigharcolt 15. huszárezredet, amelyet itt bevetettek. Merthogy a fegyveres ellenség feletti világra szóló diadal fénye még jobban rávetül a gyalázatos tetre, hogy a regiment békésen tüntető emberek, köztük számos nő és gyermek ellen intézett elsöprő rohamot, amelynek során tizenöten meghaltak és legalább hatszázan megsebesültek, csak azért, mert a békebíró nem értett egyet azzal, hogy a radikális Henry Hunt beszédet tartson nyolcvanezer polgár előtt.

Peterloo szégyene, ahol a tüntetők a demokratikus jogok kiszélesítését és a női választójog bevezetését követelték, nem csupán a levitézlett waterlooi hadastyánok, de egyenesen a konzervatív tory kormányzat fejére szállt. Az úgynevezett „rohadt kerületekre” épülő választási földrajz sajátos rendszere a demokratikus whig politikai ellenzék támadásának középpontjába

került. Tarthatatlannak tűnt, hogy Manchester vagy Birmingham egyenként is közel százezres lakossága ne küldhessen képviselőt az alsóházba, ellenben legalább száz választókerület lakossága az ötszáz főt sem érte el, mégis rendelkezhetett – természetesen tory – képviselővel. A Wiltshire-beli Old Sarum földesura például annak dacára delegálhatott egy parlamenti tagot, hogy a település már régóta lakatlan volt. A városok népének választójogi küzdelme természetesen a kormány merev ellenállásába ütközött. A reformereket hazaáruló jakobinusoknak nyilvánították, és Ausztráliába deportálták. Amikor 1819 augusztusában bekövetkezett a peterlooi csata, a régensherceg – mint tényleges államfő – gratulált a „bátor” békebírónak, és Wellington – Waterloo legnagyobb hőse – is sietett őt üdvözölni.

Ennek hallatára a Londonban, a Cato utcában működő anarchista csoport elhatározta, hogy likvidálja a teljes tory kabinetet. Ám a jól működő besúgóhálózat idejében jelentette a hatóságnak a merénylet tervét, s az összeesküvők a bitófán végezték. Nem jutottak külön sorsa a skótok eleve halva született felkelésének szervezői sem. Az angol választójogi küzdelem, amely a hölgyek támogatását is élvezte, a kormányzati terrorintézkedések következtében megtorpanni látszott. Ámde 1830-ban a párizsi nép júliusi felkelése, valamint a belgák augusztusi forradalma megriasztotta a londoni torykat, és megerősítette az ellenzék táborát. A „rohadt körzetek” választójogi földrajzát az ijedtség és a jól szervezett whig kampány az 1830. októberi választásokon hatálytalanította. A whigek többséget szereztek az alsóházban, és az ellenzékben töltött hat évtized után ismét hatalomra kerültek.

A whig fordulat az európai konzerváció metternichi konstrukciójának, a Szent Szövetségnek a jövőjét is kérdésessé tette, hiszen London felhagyott annak a támogatásával. Miközben Moszkva nehézségei fokozódtak a lengyelországi szabadságharc, Bécs pedig a galíciai felkelés majd a Magyarországon kibontakozó reformmozgalom miatt, Lord Grey whig kormánya mindenekelőtt a választójogi reformtörvény életbe léptetéséért indított harcot. Az alsóház azonban továbbra is a nemesség ellenőrzése alatt állt, és a javaslat csak nagy erőfeszítések után, új választások révén jutott innen tovább. A Lordok Háza természetesen hallani sem akart az új választójogi törvényről, és akadályozta annak életbeléptetését. Nem lévén egyéb alkotmányos lehetőség, a whig kormány felszólította a királyt, hogy nevezzen ki annyi whig felsőházi tagot, amennyit a szavazatok többsége szükségessé tesz. Az angol királyok azonban elszoktak a felségjog politikai gyakorlásától, kivált a whig célok érdekében. IV. Vilmos azonban attól tartott, hogy az alsó ház újabb „dicsőséges forradalomra” szánja el magát, s akkor neki fel is út, le is út. Emellett szóltak a birminghemi és londoni zavargásokról szóló jelentések is. Még Wellington is úgy értékelte a helyzetet, hogy Anglia a forradalom szélére sodródott. Végül is azt tanácsolta a királynak, hogy adja be a derekát. Míg tehát az uralkodó által kinevezett új whig felsőházi tagok 1832. június 4-én megszavazták a reformtörvényt, a többségben lévő tory lordok előzékenyen tartózkodtak a voksolástól. Ezzel a „rohadt körzetek” rendszere megsemmisült, és az ipari városok tömegei – ha egyelőre jelképesen is – parlamenti képviselőkhöz jutottak.

Dull Ernő: A Lámpás Hölgy

1820. május 12-én a Nightingale házaspár gyermekét a születési helye, Firenze után nevezte el Florence-nek. Virág, virágzás, hívhatnak-e szebben egy kislányt? Mikor a család visszaköltözött Derbyshire-be, Florence-t nem adták iskolába. Odahaza tanult az édesapjától, aki történelemre, filozófiára, latinra, görögre, franciára, németre és olaszra oktatta. (Ő tudós apák, bár volnátok még, hogy magatok adjátok át az ismereteket erkölcsseitekkel együtt kicsinyeiteknek, bár dacolni tudnátok a kötelező közoktatás rendszerével, amely letördeli a fény felé szaladni akaró fiatal ágacskákat...)

Firenze virága tizenhat éves korában Isten hangját vélte hallani: „Nem kis küldetés vár rád.” Milyen volt a hang? Tenor, bariton, basszus? Lány, érces, dörmögő? A mindenség hangja a leghalkabb nesztől a villámdörgésig terjed, de csak álmunkban jelenhet meg. Tíz év múlva Florence arra döbbsent, hogy a nővéri pályára kell lépnie. De lányom, a te társadalmi és vagyoni helyzetekben? Épp azért. Titokban kellett hát megkezdenie ápolónői tanulmányait. A jó atya azonban fényes partit és főúri karriert szánt neki, és hogy elvonja a figyelmét a „bolondériájáról” 1850-ben egyiptomi és görögországi körutazásra küldte. Florence-re mély benyomást tettek úti élményei, Thébában úgy érezte, az Úr hívja, hogy legyen a szolgálatára, minden elismerés nélkül. Görögországból tehát Németországba utazott, hogy tovább képezze ápolónői ismereteit. 1851-ben a szülei megértették, hogy a saját útját kell követnie, és immár az engedélyükkel visszatért Kaiserswerth protestáns diakonisszáihoz, hogy befejezze tanulmányait. 1853-ban Angliában a londoni Fogyatékos Nemesi Hölgyek Kórházának főnővére lett – fizetés nélkül. Azután kitört a krími háború. Florence nem foglalkozott a szövetségi rendszerek átrendeződésével, amelynek következtében Ausztria hitszegő módon Oroszország ellen fordult – holott legfőképpen Magyarország elleni intervenciójának köszönhetette pusztá birodalmi létét –, vagy a Földközi-tengeri kijárat kérdésével. Ámde hamarosan sötét hírek érkeztek a sebesült brit katonák ellátásának szörnyű állapotairól.

Firenze virága haladéktalanul felajánlotta szolgálatait a hadügyminisztériumnak, és teljes rendelkezési jogot kapott a törökországi brit katonai kórházak nővéri állománya felett. 1854-ben harmincnyolc ápolónő kíséretében megérkezett az Isztambul környékén található Üsküdarba, ahová a krími csataterék brit sebesültjeit szállították a Fekete-tengeren át. Florence sehol a világon nem találkozott olyan borzalmas viszonyokkal, mint a piszkos, elhanyagolt Selimye barakk-kórházban, ahol éjszaka a patkányok vették át az uralmat. A katonáorvosok csak hümmögtek, a nők nem valók a frontra, a sebesült katonának pedig ugyanúgy el kell viselnie a kórház megpróbáltatásait, mint a front nehézségeit. Ám Firenze virága haladéktalanul munkához látott. A kórház területéről eltakarította az elhullott állati tetemeiket és a felhalmozódott szemetet, bevezette a rendszeres takarítást, a lefolyók tisztítását, az ágyneműcserét, ellenőrizte a gyógyszerellátást és friss alapanyagokból megfelelő étrendet biztosított mindenkinek. Betartatta az elrendelt kúrát, és az alárendeltjeivel szigorúan bánt. Úgy vélte, hogy a betegekkel való testi kapcsolat nem része a gyógykezelésnek, és hogy ennek elejét vegye – egyszersmind az esetleges éjszakai rosszulletek esetében is segítséget tudjon nyújtani – éjszakánként lámpással a kezében járőrözött a kórtermekben. Innen kapta a Lámpás Hölgy becenevet. Jó néhány nővért elbocsátott, többen pedig miatta kérték áthelyezésüket másik hadi kórházba. Florence ténykedésének köszönhetően a Selimye halálozási statisztikája 42%-ról 2,2%-ra csökkent.

A Lámpás Hölgy szolgálata – amelynek során napi húsz órát dolgozott – 1856 júliusában ért véget Üsküdarban, s hazájába visszatérve a királynő egyik bizalmas barátja lett. Az uralkodó intézkedésére a hadügyminisztérium egészségügyi osztálya a Nightingale-féle jelentések és ajánlások alapján 1859-ben megszervezte a Katonai Orvosi Iskolát. Átszervezték a katonaeorvosi ellátást és jelentősen javították a legénység elszállásolásának körülményeit is. Noha a krími háborúban elért teljesítményét a vezető katonaeorvosok nem akarták elismerni, és tekintélyük aláadásának tartották az újító törekvéseket, a Nightingale-féle poláris diagram a krími háborúban kezelt sebesültek halálozási arányainak változásáról – és az ápolás sikeressége és a higiéniai állapotok közötti egyértelmű korrelációról – kiállta a statisztika próbáját, és kiderült, hogy a brit haderő kötelékeiben kb. 16-18.000 haláleset megelőzhető lett volna a Lámpás Hölgy intézkedéseivel.

1858-ban Florence Nightingale lett ez első olyan nő, akit a Királyi Statisztikai Társaság tagjává választottak (később az Amerikai Statisztikai Társaságnak is tiszteletbeli tagja lett). 1859-ben alapítványt hozott létre, s a közadakozásból befolyt negyvenötezer font segítségével 1860. július 9-én megnyílt a londoni Szent Tamás Kórház Nightingale-féle tanintézete, ahol az ő elképzelései alapján és felügyelete alatt folyt a nővérképzés. Ugyanebben az évben jelent meg a *Jegyzetek az ápolónői tevékenységről* című könyve, ami az első ápolói kézikönyvnek tekinthető. Kidolgozta a katonai egészségügy elszámolási rendszerét, amit 1947-ig használtak. Újításai közé tartozik a nővért hívó csengő, az étellift és a meleg vizes ellátás. Foglalkozott a bábaasszonyok és dologházi ápolók helyzetével, egyesületeket alapított és szakértőként minden intézménnyel önzetlenül megosztotta ismereteit.

Idős korában is fáradhatatlanul hirdette a szakszerű nővérképzés fontosságát, és bemutatókat tartott hazája, illetve az Egyesült Államok kórházaiban. 1883-ban Viktória királynő, életműve elismerésül a Királyi Vörös Keresztet adományozta neki. 1907-ben VII. Edward királytól megkapta az angol Becsületrendet, amellyel azelőtt még nőket nem tüntettek ki. Utolsó éveiben egészségi állapota már akadályozta a mozgásban, s 1901-re látását is elvesztette, de amíg csak 1910. augusztus 13-án le nem hunyta a szemét, erejéhez mérten igyekezett teljesíteni a hivatását.

Florence Nightingale azt hirdette, hogy az emberi méltósághoz és a megfelelő betegellátáshoz nemtől, nemzetiségtől és vallási felekezettől függetlenül mindenkinek alapvető joga van. Lámpájával rávilágított arra, hogy az ápolónői munkához a kiemelkedő szakmai tudás mellett az erkölcsi tisztaság is elengedhetetlen. A tisztelgő utókor minden év május 12-én, az ő születésnapján ünnepli világszerte az Ápolók Világnapját, s a lámpást tette az ápolás nemzetközi jelképévé. Firenze virága, a Lámpás Hölgy halála előtt nem sokkal visszautasította, hogy a Westminster-apátságban, az angol nemzet panteonjában temessék el.

Dull Ernő: Edith Cavell

1915. október 12-én reggel hétkor, Brüsszel nemzeti lőterén kurta parancsszavakat követve felsorakozott a két kivégzőosztag. Példás rendben csillogtak a fegyverek, a derékszíjak, bakancsok, lendültek együtt a lábak, csattantak egymáshoz a bokák és merevedtek szálegyenesre az embernégyszögek. Az egyik kivégzőosztag elé egy civil férfit vezettek, a másik elé pedig – egy nőt. Akinek a meggyilkolását Hugh S. Gibson amerikai diplomata a Lousitania elsüllyesztéséhez és Löwen felégetéséhez fogható barbárságnak nevezte, aki miatt Giovanna Gassion, a Piafként befutott énekesnő Edithre változtatta a keresztnévét, és aki az anglikán egyház szentje lett. Londoni emlékművére a siralomházban mondott szavait vésték: „A hazafiság nem elég. Nem lehet a szívemben gyűlölet és keserűség senki iránt.”

Edith Cavell angol ápolónő, Frederick Cavell tiszteletes legidősebb gyermeke 1865. december 4-én született a Norfolk megyei Swardestonban. Clevedonban, Somersetben és Peterboroughban végzett kollégiumi tanulmányait követően 1890 és 1895 között Brüsszelben dolgozott nevelőnőként. Amikor azonban apja súlyosan megbetegedett, hazatért, és teljes felépüléséig a legnagyobb odaadással ápolta. Tapasztalatai az ápolónői pálya felé terelték a figyelmét, és a London Kórházba ment, ahol Eva Luckes főnővér kezei alatt magas szintű szaktudásra tett szert. Ezt követően Anglia számos kórházában dolgozott, mint utazó magánápolónő otthonaikban is ellátta rákbetegségben, köszvényben, tüdő- vagy mellhártyagyulladásban szenvedő pácienseit.

1907-ben Edith Cavell Dr. Antoine Depage felkérésére elvállalta az újonnan alapított Belga Klinika és Egészségügyi Főiskola főnővéri tisztségét. Egy esztendő alatt három kórház, huszonnégy iskola és tizenhárom óvoda részére képzett ki ápolónőket. Nagyon fontosnak tartotta, hogy az egyházak a betegápolást ne csak lelkiismereti okból tartsák missziójuknak, de a modern orvostudomány igényeit is kiszolgálják. Ezt is elősegítendő szaklapot indított. A nagy háború kitörésekor – amint a kortársak az I. világháborút nevezték – meglátogatta időközben megözvegyült édesanyját Norfolkban, majd visszatért Brüsszelbe. Az intézetet a Vöröskereszt vette át.

Amikor 1914 augusztusában a semleges Belgium lerohanásakor a németek bevették Brüsszelt, Edith Cavell szabadon elvonulhatott volna Hollandiába. Bizonyára a legtöbben így tettek volna a helyében, ő azonban felismerte, hogy a bajban segíthet leginkább, különösen olyan munkakört betöltve, amely a Vöröskereszt oltalma alatt állt. Azzal ápolónői tevékenysége mellett szövetséges katonákat kezdett bujtatni, hogy átszöktesse őket Hollandiába. A sebesült brit és francia katonákat és katonaköteles korú belga és francia civileket (minthogy jelentős francia területek is megszállás alá kerültek) szintén elrejtette a betolakodók elől, majd Philippe Baucq segítségével hamis papírokkal látta el őket, amelyek Réginald de Croÿ herceg Mons-hoz közel eső Bellignies-i kastélyában készültek.

A német hatóságok előtt már csak legendás szókimondása miatt is gyanússá vált a főápolónő. És ahol magasan szárnyal az emberi nagyság, ott megjelenik az irigység, az aljasság és az árulás is. Edit Cavellt 1915 augusztus 3-án tartóztatták le. (Feljelentőjét, Gaston Quient később egy francia bíróság kollaborációért ítélte el.) A főnővér tíz hetet töltött a Saint-Gilles börtönben, abból két hetet magánzárkában. A hadbírótság előtt beismerte, hogy hatvan brit és tizenöt francia katonát, valamint mintegy száz francia és belga katonaköteles korú civil férfit rejtegetett, többségükben a házában, hogy a holland határra segítse őket. Kijelentette, hogy azok, akik biztonságban megérkeztek Nagy-Britanniába, írásban mondtak neki köszönetet.

A törvénytisztelő németek hogy ne kelljen magukat tartaniuk az első genfi konvencióhoz,

amely védelmet nyújtott az egészségügyi dolgozóknak, Edith Cavell humanitárius akcióját a német csapatok veszélyeztetésének és hazaárulásnak minősítették (hazaárulás egy általuk megszállt országban, amelyet nem német állampolgár követ el)! Ezért a hadi törvényeik alapján életével kellett fizetnie. Összesen öt embert ítéltek halálra, de végül Edith Cavellnek és Philippe Baucqnak kellett Brüsszelben a kivégzőnégyyszöge elé állnia. Az ápolónő hóhérai elé lépve lefogta a szoknyáját, hogy az ne lebbenjen fel. E nőies mozdulattal távozott az életből, miután életek ezreit mentette meg a pályafutása során, bátran szembenézve ragadós betegségekkel és gaz törvényekkel, tudván tudva, mi az igazi rend: az emberi.

Ballai László: A nők száz éve

„Király Miklós örömmel hallgatta a pesti emberek élcelődéseit, mert az vette ki belőle, hogy itt még igen forralja a levegőt 1848-49 emlékezete – olvasható a *Magyar odüsszeia* című regényem azon jelenetében, amelyben az egyik főhős 1918 október végén Budapestre látogat. – Nagyon kíváncsi volt már a mostani forradalomra. De még előbb további meglepetések érték. Nem is annyira a szertekígyózó vaspályákon csörömpölő sok-sok villamos lepte meg, hanem hogy azokon a tekintélyt sugárzó egyenruhát viselő kalauzok nők voltak. De látott tele kofferrel siető női kereskedelmi ügynököt, vállába akasztott bőrtáskát hurcoló postásnőt és a házsarkokon feltűnő, akácvessző-seprűs nőszemélyek sem boszorkányszombatra készültek, hanem mint utcaseprőnők álltak a város alkalmazásában. Amikor felvijjogtak a gyárak munkaidő végeztét jelző szirénái, a szélesre tárt kapukon munkásnők tömege özönlött ki. Egy helyütt akkora torlódás keletkezett a csivitelő, szökellve siető asszony nép miatt, hogy Király Miklós hosszú percekig várakozásra kényszerült, úgy bámulta ezt a színes forgatagot.

– Mit csodálkozik öreg? – kiáltott rá egy járókelő. – Itt nekünk, férfiaknak már befellegzett. a frontról hazatérők nem találnak majd munkát. A bevonult magánalkalmazottak, tanárok, tanítók helyére csupa nő került. Budapest közoktatásában a női tanerő száma meghaladja a férfiakét. A lányok közül egyre többen tesznek érettségit, és már az egyetemisták több mint fele is közülük kerül ki. Az egyetemi tanárok bizottságot alakítottak, hogy megtárgyalják a nőhallgatók létszámkorlátozásának kérdését. A bizottság arra jutott, hogy csakis kitűnő érettségivel rendelkező hölgyek jelentkezhettek, mert »az egyetem elsősorban férfitanintézet...« De hiába is próbálnák megregulázni a mellettük elsiető életet a Ferenc József-pofaszakállas professzor urak. A nők tanulékonyak, sokszor ügyesebbek – és főleg kevesebb bérért végzik el ugyanazt a munkát, mint a férfiak.

Na, ez is biztos valami spekuláns lehet, akinek a háború nem jelent egyebet, mint kitűnő vállalkozási lehetőséget, mint annak az akasztani való Vajthóynak, gondolta az öreg. Válaszra sem méltatta, de sokáig követte a tekintetével a nemezkalapos, hosszú felöltős egyént, aki bevágott a hömpölygő asszonyáradatba, és azzal úgy haladt együtt, hogy a női test puha csodáival

észrevétlenül érintkezessen. Lám, más is következik abból, ha a gyengébb nem elárasztja a város minden szegletét, azzal Király Miklós az illatos kavalkád felszakadozásakor gyengéden lépésre ösztökélte Cudart.

Ekkor csilingelve kinyílt egy patika ajtaja, és két ápolónő lépett ki rajta sietősen, ropogóan tisztára vasalt kórházi fejkötőben és fehér köpenyben, amelyre kurta kabátot húzott.

– Hölgyeim, felajánlhatom a szolgálataimat? – kérdezte az öreg honvédtiszt beakasztva a féket, és már pattant is le a bakról, és már el is fordult a kezében a landauer ajtajának rézkilincse.

– Nagyon kedves, tiszt úr – felelte az idősebbik nővér, miközben fellépett a kocsai hágcsójára. – Ha a Rókus kórházba elvinne bennünket, azt megköszönnénk, mert sürgős műtéthez szalajtottak ki bennünket gyógyszerért, de csak ebben a harmadik patikában leltük fel, itt is olyan árban, hogy a főorvos úr lehet, hogy megfed bennünket. Remélem ez a sok árdrágító és spekuláns egyszer mind a pokolra jut. [...]

– Önök ugyebár polgári és nem egyházi személyek? – érdeklődött az öreg Király.

– Az apácák nem győzték a munkát a kórházakban, ezért sok asszony és leány jelentkezett a sebesültek és betegek ápolására – felelte az idősebb nő.”

Könyvemben nagy figyelmet szentelek a „nők háborújának”, amely az I. világháborúval együtt szintén kitört. Annak résztvevőiről nem szólnak dicsőítő tudósítások, mint a nyugati és keleti frontokon helytálló vagy elesett hősookról. Róluk, akik a háború sújtottjaivá váltak otthon, hiszen elragadták tőlük férjüket vagy gyermeküket, és nem volt olyan család, amely ne borult volna gyászba. Róluk, akiknek a családfő nélküli gazdasága – a legnagyobb erőfeszítéseik ellenére is – napról napra romlott, és lassanként tönkrement. (A katonai szolgálat alól – korrupt módon – felmentett feketézők, vagy a háborús konjunktúralovagok nem elég, hogy a hadi fellendülésen szégyentelenül megszédtek magukat, hanem a lecsúszó kisgazdaságok megszerzéséért is tülekedtek.) Akiket, ha cselédsorban voltak és hadifogságba esett a férjük, gyermekestül kilöktek a lakóházaikból, mert nem győzték fizetni a (felemelt) lakbért. És róluk, akiknek a vállára ránehezedett a gazdaság, az ország fenntartásának súlya – hiszen ők álltak a fronton harcoló férfiak helyébe a gyárakban, a szolgáltató szektorban (a kávéházakban, szállodákban, üzletekben és bankokban), de a kishivatalokban, sőt az iskolákban is (ugrásszerűen megnövekedett az egyetemet végzett nők száma) – és ők elbírták ezt a súlyt: munkatapasztalatuk hiányát pótolta elszántságuk és lelkesedésük.

Noha a háborús propaganda mindent elkövetett a sebesült katonákat gyermekeként gondozó „ápolónő-anya” alakjának már-már szakrális fénybe állításáért, a frontharcosok, akik megízlelték a hadikórház nyugalmát, azt gondolták, a nővérek azért fáradoznak oly szorgalmasan a gyógyulásukért, hogy a sebesültek mihamarább visszatérhessenek a lövészárkok poklába. A munkába álló és önálló keresetre szert tevő nők megjelenése is széleskörű gyanakvást és irigységet keltett a férfiakban. Főleg az otthon maradt gyári munkások rettegtek attól, hogy elveszítik keresetüket a hirtelen jött konkurencia miatt, a frontról hazatért, testileg-lelkileg összetört férjek pedig meglepetve és gyakran bosszankodva szembesültek azzal a ténnyel, hogy hitvesük már másképpen látja a világot, mint azelőtt, és ez a házassági viszonyra is kihathat.

Az ápolónő-anya szentképe mellé a propagandagyártók a fronton harcoló, férjéhez állhatatosan és sziklaszilárdan hű feleségét állították, holott az otthon maradt, munkába állt, önálló keresetre szert tett, saját sorsukról gondoskodó, ugyanakkor a kiszámíthatatlan jövőtől

rettegő nők sokszor vetették magukat alkalmi szeretők karjaiba. Sok törvénytelen gyermek született, és jelentősen emelkedett a válások száma a háború utáni években. A felügyelet nélkül maradt gyermekek egy része csavarogni kezdett, bandákba tömörült, és megjelent a gyermekbűnözés.

A nők társadalmi szerepének átértékelődésével párhuzamosan a velük szemben fokozódó előítéleteket nem ritkán a tudományosság köntösébe burkolták. Orvosok egész sora hívta fel a figyelmet a „női emancipáció veszélyeire”. Az általuk falra festett ördögök, az „elférfiasodott”, azaz „modern nők”, szexuális életének eltorzulása, vélték, fogamzó-képességük radikális csökkenéséhez és világszintű morális anarchiához vezethet. Egy álnéven publikáló francia orvos pedig egyenesen azt állította, tévedett, midőn a nők lelki alkatát szenzitívnek és emocionálisnak vélte, holott az valójában „maszkulin”.

A riogatás nem csupán indulatokat kelt, de illúziókat is kibont. A hadfiak tehát állást vállalt leányaikra, asszonyaikra úgy tekintettek, mint akik csak átmeneti ideig kaphattak szerepet a munka színpadán. Senki, még a legharcosabb szüfrazsettek sem gondolhatták, hogy a nagy háború hozza el a visszafordíthatatlan áttörést a női egyenjogúságért folytatott évszázados küzdelemben. És nem a háborúellenes tüntetések miatt. A nők, miután bebizonyították a férfiakéhoz fogható képességeiket (a mérnöki, tanári posztokon, de akár a vaskohászatban és a szerszámgyártás terén is) nem tűntek el a munkaerőpiacról, már csak azért sem, mert az általuk hazavitt munkabérral jelentős mértékben növekedett a családok életszínvonala. Nagyobb aktivitásuk pusztán ténye pedig eldöntötte a politikai szerepvállalásukról folytatott vitákat: a legtöbb európai országban választójogot kaptak. Az emancipáció felé tett első lépés azonban sokuknak egy új rabszolgaság kezdetét jelentette, hiszen a száz évvel ezelőtti férfiak nem kapcsolódtak be a háztartási teendők elvégzésébe, hanem elvárták tőlük, hogy azt ugyanúgy lássák el, mint munkába állásuk előtt.

Szerb Antal: Dulcinea

„Dulcinea del Toboso a legszebb hölgy, és én vagyok a legszerencsétlenebb lovag egész Spanyolországban.” Ez a passzus mindössze az – és ez is egy idézet –, ami a naplóm rengeteg lírai, epikai és főképp álfilozófiai emlékéből mostanában megragadta a figyelmemet.

Egyetemi hallgató koromban vezettem ezt a naplót. Mikor írtam, bizonyára úgy képzeltem, hogy idővel, értéke lesz a szememben, mert megeleveníti majd napjaimnak édes és kétes búját és örömét. De ez is tévedés volt, mint minden, amit akkoriban hittem és vallottam. Nemrégiben elővettem a naplót, és ezen az egy idézeten kívül teljesen hidegen hagyott. Bármely regény jobban lekötötte a figyelmemet. Az íráshoz nyersanyagoknak nem tudom jobban felhasználni, mint egy idegen ember naplóját. Az embernek, úgy látszik, egy idő múlva elvesz az érzéke saját múltja iránt.

Ez az idézet teljesen összefüggéstelenül áll a napló szövegében. Előtte és utána egy nagy szerelem kezdeti szimptomáinak a leírása olvasható. Egy igazán nagy szerelemé, melynek akkori őszinteségében nincs okom kételkedni. Éppen ezért döbönt meg ma, miféle prófétai sejtelem, későbbi énemnek milyen hirtelen és magyarázhatatlan előre kibukkanása az idők méhéből íratta le velem ezt az idézetet, akkor, amikor szerelmes magamnak Don Quijote-i jellegéről még fogalmam sem lehetett.

Nem is volt fogalmam mindaddig, míg végig nem olvastam a csodálatos cervantesi művet, és meg nem tudtam nemcsak azt, amit Lukács György és egyéb szaktekintélyek alapján addig is sejtettem, hogy ki volt ugyanis Don Quijote, mindnyájunk drága őse – hanem azt a titkot is, amit addig senki sem árult el nekem: hogy ki volt és ki ma is még Dulcinea del Toboso.

Az olvasót mindenekelőtt arra kérem, hogy a következő percekre felejtse el Don Quijotéra vonatkozó gyermekkori emlékeit, mert azok félrevezetőek. Azok a jellegzetes kalandok – a fogalomvá vált szélmalomharc, a hősiesen szétvert juhnyáj, a repülés az egy helyben álló faparipán, az ízekre hasított bábszínház – a teljes műben elenyészően és meglepően kis helyet foglalnak el. Mert Don Quijote nem fantazta bolond, és Sancho Panza nem falánk és gyáva paraszt; ez ellen a tévhit ellen maga Cervantes tiltakozott a leghevesebben, amikor kötetének megjelenése után egy silány tollász megírta a folytatását, félreértve Cervantes intencióit, Don Quijótét bolondnak és Sanchót közönséges parasztnak rajzolta.

Még csak azt sem lehet állítani – bár több idézettel alá lehetne támasztani –, hogy Don Quijote nem egészen bolond, de egy kényszerképzet áldozata. (Legújabbán két francia orvos patopszichológiai vizsgálat alá vette Don Quijótét, és megállapította azokat a semmitmondó, címszavakban kifejeződő ostobaságokat, amelyek általában az eredményei annak, ha egy szakpszichológus az irodalmi pszichológiához közeledik. Megállapították, hogy Don Quijote paranoiás és megalomániás volt – és ez annyi, mintha megállapították volna, hogy két lába volt, és csak egy feje.)

Don Quijote annyira problematikus egyéniség, hogy még a kényszerképzetében, a quijotériájában is kételkednünk kell. Semmi esetre sem olyan bolond, hogy megölelné a forró kályhát. Ezt mutatja az a csodálatos jelenet, amikor az őrütnek hitt lovag előkészületeket tesz, hogy őrjöngeni kezdjen. Őrjöngeni akar, mert lovagi mintaképei is őrjöngtek időnként szerelmi bánatukban. Sancho megpróbálja lebeszélni azzal, hogy hiszen Dulcinea semmi okot sem adott rá, hogy őrjöngjön (igaz, hogy az ellenkezőjére sem). Don Quijote erre azt feleli, hogy azért különb ő a többi lovagnál, mert azok csak akkor vállalták az őrjöngést kedvesükért, amikor okuk volt rá, ő pedig egészen spontánul, minden ok nélkül őrjöng. Különben is okos dolog őrjöngeni, mondja: mert ha Sancho Dulcineától jó hírrel tér vissza, kijózanodik és boldog lesz; ha pedig rossz hírrel tér vissza, akkor őrütn marad, és egyszerűen nem fogja megérteni, hogy miről van szó, és így megkíméli magát a bánattól. Ezek után azon elmélkedik még, hogy vajon csakugyan formálisan őrjöngjön-e, mint Orlando hajdan, vagy csak sírjon, mint Amadis. Végre a hatásosabb őrjöngés mellett dönt. De azért nem viszi az őrjöngést túlzásba, csak óvatosan és méltóságteljesen őrjöng, mindössze egy-két bukfencet vet, és aztán meghagyja Sanchónak, hogy a dolgot kellőképpen kiszínezve adja elő a megfelelő helyen.

Don Quijote olyan őrütn, aki egyúttal kívül és fölötté is áll mániájának. Nem veszi egészen komolyan önmagát, nem hisz el mindent önmagának. Viszont azt sem lehet mondani, hogy komédiázik, és becsapja a világot. Igazsága másképpen igaz, mint ami a normális. Mikor

leereszkezik a Montesinos barlangjába, visszajőve csodálatos látomást mesél el Sanchónak – és azután végig azon tűnődik, hogy vajon abból, amit elmondott, mennyi volt igaz, és mennyi nem. Annyira gyötri kérdés, hogy még Merlintől, a jóstól is ezt kérdi meg.

Cervantes nemcsak hogy nem tartja őrülnék Quijotét, hanem még attól sem idegenkedik, hogy Don Quijotét időnként az elit emberének, az emberiség választott és szerencsétlen nagyjának tartsa. Don Quijote nemcsak majmolja a lovagideált, hanem valóságos lovagi erényei is vannak: vakmerően bátor, mélységesen lovagias a hölgyekkel szemben, állandóan kész harcolni az elnyomottak érdekében, bőkezű és áldozatkész, szavaiban és gesztusaiban bájosan udvarias; bizonyára Arthus király is meg volna vele elégedve, ha találkozhatnának. Ugyanakkor már a lovagideálnál fiatalabb, modernebb és humánusabb eszmények is élnek benne: a humanista forradalmár, a reformer, a XIX. századi idealista világa. Példa rá a foglyok kiszabadítása, és hogy jótettéért éppúgy elveszi a büntetését, mint később Kemény Zsigmond és Tolsztoj jobbágyszabadító földesurai.

Lukács György és újabban Thomas Mann úgy is értelmezik, mint doktrinér idealistát, akinek elvei csődöt mondanak a gyakorlatban. Belső világa sokkal szűkebb, mint a külső világ, és ezen szenved hajótörést, mondja Lukács György. Thomas Mann szerint: „Minden, amit Don Quijote mond, jó és értelmes, de minden, amit cselekszik, esztelen, vakmerő és dőre, és az embernek az a benyomása, mintha a költő ezt a magasabb morális élet természetes és elkerülhetetlen antinómiájaként akarná elénk állítani.”

Kétségkívül igazuk van. De valamit nem mondanak ki, és így nem magyarázzák meg azt az intim rokoni kapcsolatot, amit Don Quijotéval érzek. Mert hiszen sem doktrinér, sem idealista nem vagyok; szavaim és cselekedeteim rendszerint fordított arányban vannak, mint Don Quijoténak, vagyis hogy szavaim sokkal kevésbé megfontoltak és ésszerűek, mint a cselekedeteim.

A rokon Don Quijote vonásai sokkal inkább felderengenek, ha a regényt az irodalomtörténet felől próbálom megközelíteni. Cervantes regénye a regénytörténet legnagyobb fordulata. A regény előtte csodálatos fikciók tárháza, elvarázsolt lovagok és megbűvölt királykisasszonyok akváriuma. Ezek az Amadis-regények, amelyek ellen Cervantes hadba vonul. De hadjárata a „fogtam törököt, nem eresztem” elve alapján folyik le. Az Amadis-regények csodavilága belekerül a *Don Quijoté*-ba is, hiszen manchai lovag minden egyes kalandja egy Amadis-regény valamelyik kalandjának a paródiája. A különbség hogy az Amadis-regényben a csodavilág úgy viselkedik, mintha objektív valóság volna, Cervantesnél pedig szubjektív valóság. Don Quijote rögeszméje. Itt kezdődik a pszichológia a regényben. Cervantes nem csak olyan dolgokat ábrázol, amik kívül történnek, hanem olyanokat is, amik belül, a hős lelkében mennek végbe.

Ez magától értetődő és közismert dolog. Most fontosabb az, hogy Cervantes regénye az első irodalmi mű, amiben egyszerre két párhuzamos világ szerepel. Az addigi irodalom csak egy világban játszódtott: a történelmi művek csak a valóság világában, a regények csoda világában. A történetíró komolyan vette a valóságot, és a regényíró komolyan vette a csodát. Cervantes az első, aki egyszerre komolyan veszi mind a kettőt, vagyis egyiket sem veszi komolyan, hanem azt a harmadikat, aminek a szimbóluma, amint majd látjuk, Dulcinea del Toboso.

Regényében két valóság harcol egymással. A valóság secundum Don Quijotem, és a valóság secundum, mondjuk, Panzam. Általában ez utóbbit szokták valóságnak nevezni. De Don Quijote szemével nézve, a másik az igazi.

A panzai valóságnak, amellyel a szerző is inkább azonosítja magát, vannak bizonyos evidenciái, amelyek segítségével be tudja bizonyítani a maga valóságosabb voltát. Ezek az evidenciák durvák és parasztosak. Don Quijote fejével nekimegy a tudomásul nem vett panzai valóságnak, és pórul jár. Az evidencia elsősorban a ritmikusan visszatérő verésből áll: a verés, amit a Búsképű Lovag és csatlósa kap, a panzai valóság szimbolikus, egyúttal panzásan groteszk és kicsinyes bosszúja.

Csakhogy a quijotei világnak is van Evidenciája, amellyel még elverve is be tudja bizonyítani, hogy ő valóságosabb. Ez az evidencia finom és szellemi természetű: a varázslat fogalma. Ha Sancho Panza Mambrino sisakját borbélytányérnak látja, ha a megtámadott óriás úgy viselkedik, mint egy szélmalom, ha a pogány sereg azt mondják; hogy juhok voltak, és kártérítést kell fizetni: Don Quijote mindig tisztában van vele, hogy egy gonosz varázsló keze van a dologban, tönkre akarják tenni hírnevét. A panzai valóság a Don Quijote-i valóság felől nézve: varázslók által felidézett gonosz fantazmagória.

A két világ felfedezése sokkal több, mint regénytörténeti esemény. Az új embertípus, a „modern” vagy a „romantikus”, vagy a „barokk”, vagy ahogy tetszik, ember kezdődik itten. Nemsokára a barokk festők is rájönnek a két világra, és a kettő közül a panzai mellett döntenek, a mellett, ami látszik. A belső szakadás egyre tudatosabb lesz. D’Aubigné megírja dialógusát Einay és Faeneste urakról, és a láncolat megy tovább a romantikáig, Peter Schlemihl eladott árnyékáig és E. T. A. Hoffmann hasonmásáig, ami viszont Dosztojevszkij mintaképe lesz, és a modern regény, Proust, Joyce, Musil, nem is más, mint egy roppant hasonmástörténet, a reménytelenül elvált külső és belső emberről.

Don Quijote csak olyan őrült, mint minden újító. Olyan őrült, mint amilyen Florence Nightingale lehetett a krími háborúban, amikor ápolónőivel megérkezett a sebesültekhez, mire valamennyi orvos – a panzai valóság – sértődötten és gúnykacajjal vonult ki a kórházból. Ha Don Quijote ma eljönne közénk, minden irodalmi kerekasztalnál nagy örömmel üdvöznék.

De inkább csak irodalmi körökben lenne sikere. Azt hiszem, a minisztériumban vagy a textilesek közt ma is úgy néznének rá, mint annak idején. Mert Don Quijote ízig-vérig irodalmár volt.

Hiszen az egész nagy hasadás, a quijotei világ meglazulása és leszakadása az ősbibb panzai valóságról, a szépirodalom eredménye. A szépirodalom akkor az Amadis-regény volt, amit Don Quijote olyannyira kedvelt. (És tulajdonképpen Cervantes is: mert amikor a plébános autodafét tart a könyvek fölött, a legtöbbnek mégis megkegyelmez; és a második kötet elején Cervantes a regényírásnak olyan dicshimnuszát zengi, amire alig van példa a világirodalomban.) A quijotei világ, amit Lukács absztrakt módon az absztrakt ideák világának nevez, magyarul a könyvek világa. Don Quijote könyvember.

Cervantes pokoli iróniája groteszk és kétértelmű játékot űz Don Quijote könyvember voltaival. Don Quijote nemcsak könyvember, hanem, egyúttal könyvalak is. Egy ember, aki regényt él, és egyúttal tudja is magáról, hogy regényhős. A második kötet legszebb kalandja az az előfeltevése, hogy a benne szereplő emberek olvasták már az első kötetet, és esetleg a hamisított, idegen kézből származó folytatását is. A herceg vendégszeretete már a népszerű regényhősnek szól. A herceg a regénybeli tükrözés virtuóz játéka – egy quijotei világot rendez meg Don Quijote körül, aki most végleg megerősödik a maga igazában. Sőt Panza is megtér Don Quijote hitére,

amikor csakugyan kormányzó lesz belőle, amint Quijote megígérte. Don Quijote még szomorú halálát is annak köszönheti, hogy regényalak. Nem élhet tovább, nehogy illetéktelen kezek megint egy rossz folytatást írjanak.

Et nunc venio ad fortissimum. [Most rátérek a legfontosabbra – a szerk.]

Dulcineát egy igen érdekes tulajdonság különbözteti meg a világ csaknem valamennyi regényhősnőjét, hogy csak beszélnek róla, ő maga személyesen mindvégig nem jelenik meg a színen. Illetve egyszer lehet, hogy megjelenik, de nem bizonyos, amint erre még visszatérünk. Nem is emlékszem más regényre, melynek a hősnője ennyire elfolyó természetű volna, csak Baring *Daphne Adeané*-re és Clemence Dane *Legendjére*. Mindkét angol regény már a regényírás gide-i és joyce-i megújulása után született; a hősnő meg nem jelenése bennük szándékos és igen érdekes irodalmi trükk. A hősnő alakját azokból a nyomokból konstruálják meg, az olvasó szeme előtt, amelyeket az őket szeretők tudatában hátrahagyott. Mert az emberről önmagáról nem tudhatunk semmit, ez az alapelgondolás. „Észak-fok, titok, idegenség.” Csak annyit tudhatunk róla, amennyi bennünk tükröződött: a porszemet, ami énjükből az én tudatomba hullott, és ami körül idővel gyöngy növekedett, óceánok kincse, legenda.

Hogy Cervantes is valahogy így gondolta, nyilvánvaló a regény egyik legnagyobb részletéből. A jóságos hercegné megkérdi Don Quijotét, hogy vajon csakugyan létezik-e a szépséges Dulcinea, vagy pedig csak fantom, költői ábránd. Mi, az olvasók, tudjuk, hogy Dulcinea csakugyan a világon van, a panzai, az objektív világon is. Hiszen Don Quijoténak már akkor is tetszett – valaha régen, a szerelem mindig valaha régen kezdődik –, amikor még nem szállta meg a lovagság démoniája. És megírta róla Cide Hamete Benengeli, Cervantes fiktív forrása, hogy kitűnően tudott hurkát készíteni, messze földön nem értett senki úgy a disznók besózásához, mint az, akit Don Quijote Dulcineának nevezett. És mégis, Don Quijote lényének örült bölcsességével így felel a hercegnő kérdésére: „Csak az Isten tudja, van-e a világon Dulcinea, vagy nincs, pusztán fantom-e ő vagy sem; s ez nem is olyan tárgy, ami felől szükséges volna az utolsó porcikáig bizonyosságot szerezni.”

Újra azzal a bűvészien megfogott kettősséggel, meghasadtsággal állunk szemben, mint az őrzöngési jelenetben: Don Quijote egyfelől (Panza felől) bolond, fantasztá, aki Szép Helénát lát egy parasztlányban – másfelől sokkal józanabb, mint a panzai valóság emberei, már embertelenül józan. A géniusz hideg éleslátásával tudja, hogy Dulcinea, akit a panzai valóság emberei elfogadnak létező lénynek, valójában nem létezik, legalábbis nem olyan egyszerűen, egysíkúan, nem az a Dulcinea, aki felől a hercegnő kérdezősködik.

Dulcinea van is, és nincs is. Van valahol Tobosóban egy hurkatöltő parasztlány, és van Don Quijote tudatában egy Dulcinea-komplexus. De az igazi Dulcinea a kettőtől majdnem független, és tulajdonképpen nem is létezik, hanem érvényes. És ez a különös, két világ határán trónoló, mind a két világban idegen, mindkét vándorának elérhetetlen Dulcinea az, aki felé Don Quijote vágya száll – és minden szellemi embernek ilyen a Dulcineája.

Aki most azt gondolja, hogy Don Quijote a valóságos Dulcinea alakját „idealizálta”, és hogy az „eszményített” Dulcinea Don Quijote „képzeletében él” rettenetesen félreért – de félreértése természetes és gyógyíthatatlan. Így értették félre a vallástörténészek a régi isteneket. Így értették félre a műkritikusok a Raffaello-kort. Így értették félre az irodalomtörténészek Goethe vagy Vörösmarty költészetének „ideálalakjait”. A nyárspolgár nem tudja, hogy a géniusz – akár istent,

akár művet alkot – nem idealizál, mert idealizálni annyit jelent, mint tudatosan mást mondani, mint amit látok, tudatosan meghamisítani a valóságot. És nem bízza a képzeletére, mert a képzelet éppúgy nem valóságos dolgokat állít, mint az idealizálás. Idealizálás és képzeletesztétika, a másodlagos romantika, a századközep, a nyárspolgári kor szülöttei. Mind a kettő a „szép hazugság” fogalmán alapul – és a géniusz sohasem hazudik.

De egy példa mindent megvilágít. Don Quijote megbízza Sancho Panzát, hogy keresse fel Dulcineát, hozzon tőle üzenetet. Panza lusta elmenni Tobosóba, és nyárspolgár lévén, rábizza magát a képzeletére, és egy hazug üzenettel jön vissza Don Quijotéhoz. Később együtt elmennek Tobosóba. Panza nem meri bevallani, hogy sosem járt erre, és hogy sosem látta Dulcineát, ezért hadicselt eszel ki. Mikor három parasztlány jön feljük a réten, felkiált: Ott jön Dulcinea del Toboso, teljes díszbe öltözve, két udvarhölgyével. Don Quijote idegenkedve közli, hogy ő csak három parasztlányt lát. Panza most zseniálisan visszafordítja Don Quijote ellen a quijotei evidenciát, és kijelenti, hogy akkor gazdáját nyilván elvarázsolták; valamelyik hatalmas arra kárhoztatta, hogy Dulcineát közönséges parasztlánynak lássa, mint ahogy Panza közönséges borbélytányérnak nézte Mambrino sisakját. Don Quijote, akit saját fegyverével győztek le, kénytelen tudomásul venni a tényállást. Keservesen konstatálja, hogy ő úgy látja, hogy Dulcinea parasztos fürgeséggel és két lábát szétütve felugrik az öszvére, miután előbb az a szaglási illúziója volt, hogy Dulcineának fokhagymaszaga van. És később, mikor a Montesinos barlangjában emlékezetes látomását látja, megjelenik neki Dulcinea del Toboso. De nem mint az álmok kisasszonya, hanem mint parasztlány, aki elpanaszolja szomorú elvarázsolt sorsát, és kisebb összeget is kér mindjárt Don Quijotétól, hogy új szoknyát vehessen magának.

Hát íme: ha Don Quijote „eszményítette” volna Dulcinea alakját, erre nem lehetett volna kitűnőbb alkalma, mint a félig igaz, félig kitalált látomásban; itt kompenzálhatta volna magát minden kudarcért, és lovagi elomlásban térdepelhetett volna az ideál, az idol lábainál. De nem így történt. Dulcinea, Panza valóságától és Don Quijote vágyálmaitól függetlenül, jónak látta magára venni azokat a vonásokat, amiket Panza hazudott rá, és így jelenni meg. A költő egyébként kétségben hagy minket, vajon a három parasztlány egyike nem volt-e csakugyan Dulcinea. És ebben fejeződik ki végső bölcsessége: mert mindegy – az a Dulcinea, akit Don Quijote szeret, nem azonos sem a tobosói parasztlánnyal, sem Don Quijote lovagi ábrándképeivel. Ez a szerelem. Egy porszem behullott Don Quijote lelkébe, és gyöngy növekedett köréje. Alakulását megállítani vagy befolyásolni éppoly kevésbé tudja, mint ahogy nem lehet irányítani az álmot vagy a legendát.

A szerelem – a mi szerelmünk – nem a secundum Panzam valóságos nőre irányul és még kevésbé annak „égi mására”: hanem a kiszámíthatatlan démonikus legendára, a testfölötti női testre, mely szivárványosan ível át két világ fölött.

Délibáb

Nándi Mihály: Egy nő

Esterházy Péter regényként aposztrofált műve valójában pornográf etűdök folyondárja, variációs szövegek egy kezdőmondatra: „Van egy nő”. Szórakoztatónak is nevezhető, ám igen alacsony modorban megírva. A szerző, az irodalom – vagy inkább a Magvető Kiadó – fenegyereke azt gondolhatta, most már szinte illendő a nemi szerv vaskosságában való tobzódás, vagyis az obszcenitás, valamint a céltalan trágárság és káromkodás. Emellett olyan lapos fordulatok használatával is bőszéggel él, mint „konkrétan”, „esélyem sincs”, „hajaz”. Vagy az útszélsőség és a stílustalanság célzata azon néprétegek bevonása az „irodalom” élvezetébe, amelyek mindennapi nyelvhasználatában ez már meghonosodott? Olvasnak ők? És ilyesmit kell olvasniuk?

A könyvet vegyes érzelmekkel becsukó olvasó szeme a hátlapon Nádas Péter méltatásán akad meg: „Esterházy regényével a magyar irodalom egy nagy könyvvel lett gazdagabb, és végre nagykorú”. Ezért fogtam bele ebbe a kritikába, ahelyett, hogy pusztán egy félreeső polcon hibernáltam volna az *Egy nőt*.

Az irodalom soha nem lesz nagykorú, nem is lehet az, mert a nagykorúság nem esztétikai kategória (aminthogy a fejlődés sem az, hacsak nem a letűnt marxista esztétikában). Ám a tollforgatók nagykorúvá válhatnak, erotikus tárgyú alkotásaikban is felfedezhetik a magyar nyelv ízét, és pedig nem a női és férfi nemi szerv számtalan, nyomdafestéket nem tűró szinonimájában, hanem – magukat valódi íróembereknek gondolván, tehát a rapszódoszok, bárdok és trubadúrok vagy éppen Krúdy Gyula nyomdokába lépve – a szerelem születésének számtalan csodájában, amely nem a genitáliák egymásba nyomódása (mint következmény), hanem a női pillantás és mosoly csodájának manifesztálódása (mint előfeltétel).

Freud és követői, a pszichoanalitikusok kódolták be kitörölhetetlenül az emberi tudatba azt a tévedést, hogy a felnőtté válás kritériuma a genitális szexualitás lenne, és minden lelki történet a pszichoszexuális fejlődéssel függ össze. Természetesen rendkívül fontos a nemi élet, ámde nyilvánvalóan nem tehető egyenlőségjel aközött és az egész ember között, ahogy az az *Egy nőben* szerencsétlenül megtörténik. Ha a felnőtté válás kritériumai között a szexualitás lenne a legfőbb – és nem pusztán egy – tényező, akkor a legtöbb kamaszt már nagykorúnak lehetne tekinteni. Nagykorúságról az ember esetében akkor beszélhetünk, ha kialakul az integrált személyiség: az összetéveszthetetlen egyéniség, a jellemesség, az alkotóképesség, az etikai értékrend, a felelősségvállalás, valamint a mindezért folytatandó céltudatos és kitartó küzdelem képessége. Ezzel az optikával persze a társadalom – különösen a közép-kelet-európai társadalom – tagjainak többsége nem tekinthető felnőttnek, ám ezért általánosságban pornófüggőséggel, promiszkuitással és trágársággal vádolni őket enyhén szólva túlzás. Ha pedig metaforikus lealacsonyításról van szó, azt a szerzőnek világosan – pl. elbeszélői kitekintéssel vagy az olvasó események mögé vezetésével – láttatnia kell.

Mert ha valaki filmadaptációt készítene az *Egy nőből*, a nézők joggal hinnék azt, hogy pornó moziba tévedtek, méghozzá a legócskább fajtába, ahol válogatottan gusztustalan és ronda asszonyszemélyeket tesz magáévá a kizárólag a nemi szervük iránt érdeklődő főhős. Micsoda botrány lenne ebből! Ám a művelt olvasó mégis csak a polcára illeszti a magyar „irodalmi fősodor” legfőbb reprezentánsának e könyvét, bár nem tudja, miképp is értékeli azt, de mert

„talán”, „mégis van benne valami” vagy „ezt ő nálunk jobban érti”. Mert itt mindent jobban ért nálunk valaki – „odafönről”, „a központból”, „az író elvtárs” stb. – amint ahhoz a Kádár korban hozzászokhattunk. Esterházy maga is a Kádár kor terméke: a harmincezres példányszámban külföldön (a baráti országokban is) közölt író, a csalhatatlan korifeus (vagy annak parodizálója) tipikus pártállami jelenség, amely még életében intézménnyé válik. Minden művelt olvasónak illik ismernie őt, holott nem egyszer (e kötetével leginkább) éppen a művelt olvasók ellen küzd.

Mármost a pornográfiában – amely mindig is jelen volt Esterházy munkásságában –, mint a szocializmus ellenirodalmában rejlő metaforikus lehetőség kiaknázásához kellett a szocialista realizmus is és a „Kulturális Aczélművek” (amint tréfásan az Aczél György vezette kulturális minisztériumot nevezték) irodalombárói. Ám a rendszerváltáskor a politika kivonult a könyvkiadás mögül (amelynek következményeként könyvhegyek vándoroltak az Ócsai Mgtsz. csűrjeibe), és ugyan ki olvasott még 1995-ben – az *Egy nő* első megjelenésekor – Darvas Józsefet, Illés Bélát, Révai Józsefet vagy éppen Sík Endrét? A pornográfia és a szexipar iránti keresletre óriási túlkínálat jött létre a világban és hazánkban is. Teljesen fölösleges ezt még az irodalom prostituálásával is bővíteni.

A magyar irodalom nem Esterházyval és különösen nem ezzel a könyvével lett nagykorú, de ha bárki ilyen kijelentést mer tenni, az még bizonyosan nem nagykorú. A művészet játék, ötlet, talányok habzása (is), ez mind ott gomolyog Esterházyban, de a nagykorúság (európai értelemben véve is), amelyet már Janus Pannonius, Zrínyi, Csokonai, Petőfi, Ady, Krúdy vagy József Attila elért, Esterházy szórakoztató könyvének csupán háttérében lebeg, érti, aki megérti.

Mi ez a mű? Pszeudo-Dekameron? Pszeudo-Szindbád? Hisz nem mesél a nőkről, hanem kibeszéli őket (a hasadt lábkörmüket, csüngő hajukat, бүдös leheletüket és izzadtságszagukat). Hol van az a messze ringató csodavilág, amelyet minden nőben remélünk, a tenger – hiszen Krúdy Gyula, „Szindbád” a nőiség végtelen világának kalandora – és hol a női én? Sehol, jöhet bárki, vagyis bármi, csakis a kéjjé tárgyiasítás fontos. Nézzünk meg két-két részletet Krúdy *Váci utcai hölgytisztelet* (figyeljük meg a címet!) novellaciklusából és az Esterházy opusból.

„Ám a Váci utcai nők, köztük Kikericsy: elszántan állották Ezüsfűzfa (és társai) gyanúsító mosolyát, ugyanezért ez a mosoly eltűnt, hogy helyet adjon annak a másik arckifejezésnek és testi magatartásnak, amelyet »hölgytisztelet« néven ismertek, amely kijárt minden olyan hölgynek, aki nem jött zavarba a Váci utca Scillái és Carybdisei között – olvassuk Krúdynál. – (Aki kiállotta a szemtelen tekintetek tűzpróbáját.)

A »hölgytisztelet« pedig abból a ceremóniából állott, hogy a lovag kiegyenesítette derekát, bal lábát lassan jobb lábához húzta eddigi terpeszkedő állásából, és mikor a lábak összeértek, a lovag alig észrevehetőleg összeperdítette bokáját, mint akár egy udvari tiszt, amikor fejedelmi vérből származott női sarjadékot üdvözöl.

Ugyanekkor mereven felemelte jobb kezét kalapja karimájáig, és a kalapot, mintha az valami középkori barett vagy tollas főveg volna: karimájánál fogva fejről leemelte egészen a derekáig. Ugyanekkor bal kezét a derekára helyezte, körülbelül arra a helyre, ahol a kardmarkolatnak kellett volna lenni.

Így állott levett kalappal a lovag, és szemét abba az irányba szegezte, ahol a megtisztelt hölgy lábbelije érintette a földet. Ha szél borzolta fel a hölgy lengő, hullámzó szoknyáját és a Váci utcát: látszott is a lábbeli, mint valamely kirakatban, de többnyire csak a helyét lehetett sejteni.”

A másik Krúdy-szemelvény:

„– Szeretni! Ez az egy célja az életnek, beszélhet miattam, amit akar Tisza István vagy a hercegprímás úr őeminenciája, akit különben a Váci utcából van szerencsém ismerhetni – folytatta az ápolónői ruhában megjelent koronázási tünemény szavait, hogy a »bán« már alig tarthatta a lobogót (a saskeselyűvel a kezében, leginkább térdre borulni óhajtott volna a templom kövein az előkelőségében páratlan hölgy előtt). – Ahány nő van a templomban, az a szerelemre gondol e percben is, akármily magasztos az előttünk folyó szertartás. Szerelemre gondol a főhercegnő a térdeplőhelyén és az alt énekesnő a tengerzöld ruhájában, fent a karzaton. Szerelemre gondol az uszályos főudvarmesterné, akinek uszályát kis apródok viszik, és szerelemre gondol minden bizonytalán ő királyi fensége, Zita királyné is, hiszen mindnyájan tudjuk, hogy mennyire szereti Károlyát... Nagy dolog a koronázás, de hiába magyaráznák azt a nőknek: a szerelem még a koronázásnál is nagyobb szentség.”

Ezzel szemben korunk „írófejedelménél” ezt olvashatjuk:

„Van egy nő. Szeretem. Akkora, mint egy szekrény. Mint egy bérház. Egy hegy. Bivaly. Ha pofán vágna, kiszállnék az ablakon, de hát mért vágna pofán. Furtonfurt ügyeket intéz, telefonoz, intézkedik, faxol, bétéket vagy miket alapít, és köze van valahogy az áfához is. Az ágya a kapitányi híd, onnét adja az utasításokat. Nem hord bugyit. Hason fekvve telefonoz, az egyik combját felhúzza a hasa alá, ettől a szoknyája is följebb csúszik, olykor látni engedve a setét árnyéket ott. Árnyék, így hívom. Például azt mondom: Hát itt ólálkodol, árnyék? Ha jókedvem van, fölkurjantok: Árnyékáért becsüljük a vén fát! Meg azt, hogy míg az ember árnyéket vet, mindig lesz nyomorúsága! Szárnyalok a látványtól. A telefont a fejével a vállához szorítja, hogy a keze szabadon maradjon, gyakorlott üzletember. Gyors eszű, szőke, szeret. Kérdi, szeretem-e; közben persze jegyzetel. Most erre mit mondjak. Na kispofám? A szóhasználata egy hatvanas évekbeli huligánéra emlékeztet. Kívánlak, válaszoltam zavartan. Úgy nézett rám, mint aki nem érti, miről beszélek. Föláll a farkam, magyaráztam.”

Vagy ezt:

„Van egy nő. Az anyám. Szabad? Van egy anyám. Gyűlöl. Hímsoviniszta-disznó fogalmazással élve, harmadosztályúnak mondható, endékás kinézetű, kifejezetten ordenaré (rúzsozás, öltözködés, fogak), de ekképp figyelemre méltó illető, aki (egyszer) napozás közben, hanyatt fekvén kissé széttárta és megemelte a lábait, ami által valahogy meggyűrődött a combja tövével hátul a hús, hullámozni kezdett, s e hullámok kevéske szőrt, fanszőrt is napvilágra sodortak, mutatóba. Miután elcsöndesült a mozgás, úgy maradt minden, tártan.”

Míg Krúdy a mítoszban lebeg, Esterházy az embermoslékéban fetreng, ahol férfi és nő előszeretettel vájkál egymásban (minden értelemben). Az *Egy nő* maga az élet, mondhatni. De a szépségfosztott élet. A művészetet megfosztani lényegétől nem újdonság. Gondoljunk csak a száz évvel ezelőtti avantgárd színházra, amelyben megverték a nézőt. Nem vált be. Az, amit Nádas felnőtségnek nevez az irodalomban, az maga az infantilizmus, hogy le merem írni azt a trágárságot, aminek a kimondásáért rám szólt az anyám, sőt, unos-untalan ismételtethetem is (sőt, még az anyámat is gyalázhatom). Nézzük mi lesz a reakció a kritika részéről. Ja, semmi? Merthogy még mindig én diktálom az olvasói ízlést? Akkor tényleg én vagyok az írófejedelem.

Összegezve: Esterházy jelentősnek ígérkező regénykísérlete az egyébként tehetséges szerző hanyagsága miatt csupán torzó maradt és nem válhatta be a hozzá fűződő olvasói várakozást,

kivéve persze Nádas Péterét. Apropos, Nádas. Vele már óvatosabban jártam el a könyvesboltban, ahol ott tornyosult (jól lefóliázva) Tolsztoj *Háború és békéj*ét idéző terjedelmű regénye, a *Párbuzamos történetek*, különösen, mert a fülszövegén azt lehetett olvasni, hogy a mű megváltoztatta egy német kritikusnő egész szemléletét az irodalomról. A kerületi könyvtárban emeltem le a polcról és két helyütt nyitottam ki a könyvet. Az első részletben egy nő a testével „emlékezett” valakire – gondoljuk meg azt a személyt, aki sem az arcára, sem a nevére nem emlékszik annak, akinek odaadta magát. Másodjára arra a helyszínre vezetett volna Nádas, ahová azok a férfiak járnak, akik áruba bocsátják a testüket, valamint azok akik e szolgáltatást igénybe veszik...

Lukáts János: Emberfa

Az ember soha nem tudja, mikor lépi át a valóság határát. Látszólag két lábbal áll a földön, pedig már régen az illúziók világában szárnyal. Nem, nem is ő tévedt valami gyanús ingoványba, a valóság lopta ki magát a talpa alól.

Az a fiú is úgy jött, mintha egy lett volna a százból. – A barátod küldött! – mondta. A barátom, aki ugyan nem volt a barátom, mert az kevés a barátságához, hogy hét évvel ezelőtt a tengerparton összeakadtunk, és három napig együtt ittunk egy matrózkocsmában. Szóval erre a maga kinevezte barátra hivatkozott az ismeretlen ismerős, akinek – biztos állíthatom – sohase mondtam meg a címemet, de még talán a nevemet sem.

Úgy jött ez a jellegtelen, szerény és csendes fiú, mint aki régen készült hozzám jönni. Munkát keresett, de ez sem ilyen egyszerű. Munkát – de nem fizetséget. Egy kívülállónak már ez elég gyanús dolog lehetett volna, én mégsem estem gondolkodóba, A fiú ugyanis azt mondta: szobrász. És hogy nálunk – úgy tudta! – szép kőtömbök teremnek, hátha neki is terem a kőtömbökön babér – na persze, ezt csak képletesen kell érteni.

Én mondtam neki, hogy mi – ugyebár – alföldi kisváros vagyunk, ahol a legközelebbi kő annak a hegynek a gyomrában van, amelyik éppen csak idekéklik onnan a távolból. De a fiú erősködött, hogy ő pedig nem megy el faragás nélkül. Már azon voltam, adok egy fahasábot a kezébe a téli tüzelőből, azzal aztán eldolgozhatja, ha annyira akar. De valahogy ezt olyan fonák dolognak éreztem.

Nem telt bele egy óra, jött hozzám lelkesen. Csak a kezével intett, hogy ugyan menjek már vele. A nagy futástól nem jutott szóhoz, képtelen volt megfogalmazni, amit mutatni akart, vagy olyan meglepetést szánt nekem, amit nem árul el az ember előre? Mentem vele az utcára, a ház sarkánál álltunk meg, ahol merőlegesen szelte egymást két akácsor. Évtizedes két vén fasor volt, pusztai gömbakácok, amelyek tavasszal virágba, nyáron lombba borultak, hogy aztán az őszt meg a telet úgy éljék át, akár az ökölbe szorított fakezek. Göcsörtös, öreg parasztkézek, inas, ráncos

kezek, tele sebekkel, forradással. A fiú némán az akácra mutatott, nem is a kezével, nem is a feje megbillentésével, hanem a tekintetével. Olyan tekintet volt ez, amelyet a szerelmes küld a szerelmese felé, akit egyszerre akar rejtegetni az idegen szemek elől, s kikiabálni, hogy övé a világ leggyönyörűbbje.

Óvatosan néztem körül, hogy jól értem-e a szembeszédet. De a dolog egyértelmű volt, nem lehetett eltéveszteni. Akác sor volt, kettő, hiánytalan, az egymást metsző két utca során bizonyosan volt száz akác is. A száz akác azonban nem érdekelte a fiút – csak az az egy. A sarkon. Göbös volt, megnyírva, lefűrészelve, mint a többi.

Odament hozzá, a kezét fölemelte, de nem nyúlt a fához, csak mintha követné a kedves lány alvó körvonalait. A fejét is félrehajtotta, szemével a görcsök közé, a kéreg alá pillantott. Az érdeklődés olyan fajtájával, ami már bizalom, sőt majdnem tolakodás. De mégsem az!

– Megfaragom! – rebegte végül.

– Ezt? – szaladt ki a számon, de lehet, hogy csak a gondolatom szökött meg, és azt kapta el a fiú.

– Ezt! – és nézett rám értetlenül.

A kétutcányi akác sorból miért pont ezt, miért nem a bal oldalsót, vagy jobbról a kilencediket, a túloldalon azt a... azt az ugyanilyet? Mindezt persze nem kérdeztem meg, elszégyelltem magamat, csak az akácvilág iránti érzéketlenség kérdeztethet ilyet az emberrel. Mintha valaki azt kérdezné a vőlegénytől az esküvőn, hogy miért a menyasszonyt veszi feleségül, miért nem a tejcsarnokost vagy a buszkalauznot?

– Látja? – kérdezte, de ez felszólítás volt, ilyesféle értelemmel: – Lásd, amit én látok! És ne próbáld nem látni!

– Jó munkát! – rebegtem vissza, rámosolyogtam a fiúra, bólogattam a fejemmel, hogy mindenképpen lássa: látom, amit látni kell, és már azon voltam, bizalmasan megveregetem az akácfa görcsét, aztán ismét a menyasszony jutott eszembe, akit nem illik az esküvőn tapogatni. Indultam vissza a házba, a fiú alig várta, hogy kettesben maradjon vele. Csak állt előtte. Vagy alatta, a menyasszony magasabb volt a vőlegénynél.

Egy félóra múlva azért csak kióvatoskodtam. A fiú meggörbült kicsit álltában, de az ujja járt, és a szeme, a nyaka is. Talán beszélt is, magához, a fához, messze voltam tőlük, nem tudhatom. Nem volt kétségem afelől, hogy bolonddal vagyok egy akác sorban, de az ember alkalmanként szemet huny a más bolondsága fölött. Sőt, még irigylis is, ha ő merne olyan bolond lenni, mint ez itt.

Aztán dolgozni kezdett, előkerült a holmijából egy kis balta meg egy véső. A kis baltát valójában kalapácsnak használta, csak ha a fa nagyon szívósan ragaszkodott eredeti akácágához, akkor alakult vissza a békés szerszám baltává. A kapuban álltam, mintha minden figyelmemet az ácsorgás kötné le, de úgy semmit se láttam. És alig hallottam, a fiú ütései halkak voltak, nem is ütések, inkább simogatások voltak ezek, halk kérelmek a fához, hogy vetkezze le a fölösleget magáról. És a fa vetkőzött, időnként elhajította egy-egy kéregdarabját, vagy engedett a csábításnak, amely kiharapott húsból egy-egy falatnyit. Szerelem volt ez, szerelem a javából. Egy ínyenc, egy művész szerelme.

Átmentem a túloldalra, „hogy ne zavarjam”. Aztán visszasettenkedtem és megálltam a fiú háta

mögött, ahonnan beláthattam a metamorfózis csodáját. Jobban láttam, mint maga a fiú, ő közelhajolt, a szemét le-lehunyta a röppenő forgácsok elől, meg a szétpattogó kéregfonatok miatt. Én láttam az egészet, az akácot az akácsorban, az akácsort az utcában, az utcát az ég alatt. És elhültem... Felkiáltok, ha elegendő hang jön a torkomra, s ha a szájamat nem arra használom éppen, hogy az ámulattól nagyra tátsam.

Egy nő lakott a fában, egy tündérlány, olyan menyasszony, akit valóban csak ujjhegygel, csak áhítattal... Nézett, friss, barnás fürtjein át, szeme a szemben álló szemébe nézett, de a lelkébe látott. Mintha ablakot nyitott volna a fán, a két keze egy-egy ujja ott maradt a kis gótikus ablak két oldalkövén, ott pihent, közel a félig elnyílt szájhoz, amely megszólalni készült. A lány ebben a kastélyban lakott, semmi kétség. Lombkastély, akácpalota, a fakéreg rovátkái akár a téglasor.

Honnan tudta? Honnan tudta a fiú, hogy ebben a fában lakik a leány? Honnan tudta a faragó, hogy ebből a fából kell kiszabadítania a szépséges foglyot? Töprengtem magamban mindezen, s már éppen azt a nagyon egyszerű választ akartam adni, hogy hát ezért művész a művész. Hogy ezért a fáért, ezért a lányért jött ide. De valahogy nem voltam elégedett, túlságosan olcsónak találtam a nyugalmat, amelyet a saját válaszzal magamra erőltettem. A fiú jól látta, valóban, hogy ebbe a fába volt a lány bezárva. Most örül (biztos örül!), hogy kiszabadult a sötétből, a fa fogságából. De azért nem voltam biztos a dolgomban. Kiszabadul? Hiszen csak egy ablakon tekinthet ki, egyetlen ablak még nem szabadság! És a teste, azt nem kellene kiszabadítani, azt nem kellene megfaragni? Hogy igazán szabad legyen, hogy mehessen világgá, állt már itt eleget! Vagy maradjon a helyén, ha jól érzi magát, megszokhatta már eléggé, hány éve áll itt ez a fa? Ez a lány? És meg is szerethette ezt a kettős akácfasort, hiszen itt kapta vissza a szabadságát, itt kapott szemet, ablakot és ugyancsak bájos arcocskát.

Azt mondják, bolond, aki ilyesmiket gondol egy fából faragott királylányról? Aki egyáltalán hisz benne, hogy egy akácfa szálkás belsejében ilyesmi történhet. Ez a fiú hitt benne, azért faragta bele, azért faragta ki belőle a lányt. Hogy megszabadítsa a nemléttől. Ha nem hisz a lányban, nem faragja ki a fából! Hogy a lány csak a fiú fejében létezett, azért faragta ki a fiú a fából? Meglehet, de miután kifaragta a fából, már a fában is létezett. Sőt, csak a fában létezett. Attól kezdve már csak a fában létezett, és nem a fiú fejében. A fiú valójában megszülte a felnőtt, gyönyörű királylányt. Fából, fába. Nem: gondolatból fába. Baltával és vésővel szülte meg.

Engem mégsem ez a lány érdekelt. (Dehogynem!) A többi! A többi lány, akikről nem tudtam, léteznek-e. A többi fa, amelyekben ki tudja, ki lakik, mi lakik. Lakik-e bennük akárki is. A fiú azt mondta, ebben lakik a királylány. De azt nem mondta, hogy a többiben nem lakik senki. Talán a többi akácban is lakik valaki? Ha nem is királylány, talán udvarhölgy, Hamupipőke, vagy akár az a buszkalauznő, akit... tudják! És mert ő udvarhölgy, meg Hamu... meg kalauz... ő már maradjon a fában? Mindörökre? Fafogytaig?

Elhatároztam, megkérdezem mindezt a fiútól, de a fiú becsukta a fülét, csak a szeme volt nyitva, talán még a füle is szemmé változott rajta. A királykisasszony pedig egyre szebb lett, egyre karcsúbb és madonnaformább. Az arca mellett gonddal font varkocs ereszkedett le, ezt eddig nem is láttam. Nem is láthattam, mintha most nőtt volna a királylány varkocsa. Mintha a szobrászfiú fonta volna a szemem láttára a királylány varkocsát. Semmi „mintha”: ő fonta.

Aztán a fiú készen lett a faragással, a szüléssel. Ami eddig a fejében lakott, most már a fában élt. Még föl-fölemelte a kezét, a baltát, a vésőt a fiú, de le is eresztette mindannyiszor. Óvatosan

hátralépett és összehunyorított szemmel nézte a faragott leányt a fában, aztán elszégyellte magát: nem illik így méregetni egy vőlegénynek a kedvesét, akárcsak egy vásári babát. A kisbabát gonddal a szíjába szúrta, a vésőt a zsebébe süllyesztette, és a kezét is óvatosan a nadrágjába törölte. Majd – mintha valamit fölfedezett volna, s most közlelő meg kell vizsgálnia – közel hajolt a lányhoz, és egy pillanatra megcsókolta a szobrot. Azt a nyers faillatú, életnedvekkel teli, barnásszürke, faragott arcot. Csak egy pillanat műve volt, pecsétet tett a művére, iszonyatosan irigyeltem érte.

Másnap első utam a sarki akácpalotához vezetett, megcsodáltam reggeli fényben és szellőben is a királylányt. A fiút ott találtam, a szomszédos akác mögé behúzódva. Biztos voltam benne, hogy beszélget a szoborral. Mindketten megzavartuk a másikat, és ezt egy kicsit szégyelljük egymás előtt. A fiú azt mondta, elugrik az üzletbe, elugrott, nem jött vissza többet. Érdeklődtem: az üzletben nem járt, a vasúthoz ment, az első vonattal elutazott. Megszökött, elmenekült. Előlem és a lány elől. Fölháborodtam, ilyen nem lehet csinálni egy lánnyal. Különösen nem ilyen gyönyörűvel. De azért irigyeltem a fiú bátorságát, a kegyetlenségét.

A városban hamar híre futott a szoborlánynak, az emberek elnevezték emberfának. Jártak hozzá, nevettek, a fejüket csóválták. És megtapogatták, simogatták, amiért haragudtam. Ha ott voltam, nem csinálták. Azt hitték, az enyém a szobor, a lelkem mélyén én is azt kezdtem hinni. Hogy én faragtam volna, nem, ezt nem mondtam soha, bár nem is tagadtam. De csak én tudtam, hogyan bontakozott élővé, ott, a két akácsor kereszteződésében.

Télen puha hó hullott az akácra, nem volt már fagyos faököl. Kis kastély, vagy zárdácska inkább, a hó mintha kéményt rakott volna rá, vagy magas, fehér zsúptetőt.

A tavasz aztán úgy viselkedett, ahogy a tavasz szokott, fölforgatott mindent maga körül. Az akácok egyszerre csak gömbölyödni kezdtek, kéreg és szár fölébredt, az ágakban nedvesen áramlani kezdett az élet. A királylány egy reggel arra ébredt, hogy nedves a gótikus ablak, hogy a kastély falain burjánzani kezdenek a fatéglák, az ő arcvonásai pedig, hajjaj, az ő vonásai egyre inkább arra a busz-kalauznőre kezdenek hasonlítani... tudják! Az akác tetején zöld sarjak indultak útnak, fölfelé meg oldalt, és olyan zöld koszorút növesztett hamarosan az akác a királylány fölé, mintha maga Csipkerózsika lakna benne.

– Megcsúnyult és elbűjt szégyenében! – nevetett egy gyerek, a kegyetlen mondat azonban sajnos igaz volt. Vagy talán még sem, csak az idő telt más szabályok szerint? Az akác kezdte visszánöveszteni kérgét, amelyen cifra sebet ütött az emberi szeszély? Rémültem néztem napról napra, és egyre több idő telt el, mire sikerült az egykori szépséget újra fölfedezni az ismerős arcon.

Nyárra gömbakáccá gömbölyödött az őszi faököl, a faragott kép szinte teljesen eltűnt a lombok között. Csak egy kis öregasszony találta meg minden hajnalban, aki a piacra ballagtában el-elsóhajtott előtte egy fohászt. Ő változatlanul szépnek találta és Madonnának nevezte.

Őszre aztán nagyobb lett az ököl és kisebb az ablakocska, a csoda mintha becsukódott volna. A fakéreg egy év alatt megvastagodott, és körbenőtte az elszélesedett arcot. A gonddal font varkocs mintha már inkább rücskös nyelvű dárda lett volna, amelyhez a fej támaszkodik. A hajdan gyönyörű királylányfej – már régen férfifej volt. Zordan szakállas, csontos arcú. Várvédő vitéz. Vagy őrszem inkább, jól behúzódva a kapubástya toronyszobájába. Már nem mentem ki minden reggel köszönteni, ha rossz kedvem volt, szándékosan elkerültem. Elvitted a királylányt, elkergetted az ablaktól! – szóltam neki néha szemrehányóan, de egyre inkább csak megszokásból.

– Volt itt egy faragott fa a sarkon! – állított meg egy nap egy érdeklődő. Ott állt a fa előtt, háttal a királylánynak, háttal a vitéznek.

– Volt! – válaszoltam, futó pillantást vetettem a képre, aztán továbbmentem. Az akácsor évről évre sűrűbb lett és zöldebb, nyáron már szinte egymásba értek a lombkoronák. Ha a faragott sarki fa alatt mentem el, akkor sem álltam meg mindig, néha még a szememet sem emeltem fel a képre. Volt egy fa, amelyik egyszer rám csodálkozott, én pedig őrá. Aztán elfordultunk egymástól, a fa visszakövetelte jogait, az idő pedig gyógyító kérget növesztett rá. Eltakarta a lány arcvonásait, ujjait, varkocsát. Most már nekem kellett viselnem mindezeket, a magam korhadó faöklébe zárva.

Deák Mór: Visszaadtál

visszaadtál
engem magamnak
és rábírtál
hogy még maradjak
mert nagyon jó Veled

a furcsa képeket
kisimítod véres szememből
s ha itt állunk
szemben és szemtől
olyan idézetek

tolulnak ajkamra folyton
amiket meg sem írtak
úton
vagyok és Neked keresem

a szavakat
amiken visszatalálok
Hozzád és ehhez a világhoz
és ez a szerelem

Deák Mór: Deákné Zsíros Mária

ilyen kék
csak a tenger lehet
vagy a szerelem

ahogy hullámzom Rajtad
nevetek neveden

ahogy sóhajaidat
hajadat szeretem

ahogy magamat
Benned újra
teremttem s keresem

és megtalálom
és Neked szánom
kisfiamként fölnevelem

hogy aztán végül
egy arany hídon
vesszen távolba
tengereden

Walter von der Vogelweide: Ó jaj, hogy eltűnt minden

Ó jaj, hogy eltűnt minden,
Éltem valóban én, vagy
Amit valónak hittem
Mély álmomat ringatott el,
Most íme fölriadtam

hogy hullt le, évre év!
álmodtam itt elébb?
nem volt talán sehol?
csak nem tudom mikor.
és oly idegen,

mit úgy ismertem én még akár a tenyerem.
 Az emberek s a táj, amelyet úgy szerettem,
 gyerekkorom kalandos vidéke ismeretlen.
 Ki akkor víg barát volt, ma sír felé hajol,
 erdőt irtottak erre, amott bedőlt major;
 s ha régi patakunk is másképpen folya itt,
 mint hontalan, csak nézném eltűnő fodrait.
 Akikre ismerősként gondoltam még tavaly,
 alig köszönnek s mindent betölt a baj s a jaj.
 Úgy foszlik semmivé most a boldog és merész
 gyerekkor, mint a tenger vizére mért ütés
 örökre már, ó jaj!

Ó, jaj, hogy élnek itt most az ifju emberek!
 Bűnbánat nincs szivükben s mind gondok közt remeg
 és mind aggódik folyton: így élni jó talán?
 e bús világban, látom, senki sem vidám.
 Nincsen tánc, sem ének, gond marta szerteszét,
 keresztény ember még ily gyászosan nem élt,
 az asszonyok fejéke régen nem ragyog,
 parasztgúnyát viselnek büszke lovagok.
 Haraggal írt levélben intett meg minket Róma,
 örömünk nincs s a bánat oly szívet szaggató ma,
 hogy teljesen kifáraszt (jól éltünk hajdanán!)
 s most mintha régi kedvünk búra váltanám.
 Az égi vadmadár is bánatos felettem,
 csodálható-e hát, hogy én is csüggedt lettem?
 S mit mondtam vén bolond most sok bajom között?
 Aki gyönyörben él itt, mennyekben lesz számüzött,
 örökre már, ó jaj!

Ó jaj, mi édes volt, mind megromolt hát mégis!
 A mézben látom én ma már lebegni az epét is.
 Kívül fehér, piros, zöld a világ s dalra vár,
 de bévül úgy sötétlik, mint a rossz halál,
 s kit látszat csábított csak, az majd vigaszra lel,
 a földi bűnt bűnhődés, vezeklés oldja fel.
 Lovagok, a vezeklés, ez itt a dolgotok,
 sisaktok jó s a páncél, a csuklóvas forog,
 megszentelt kardotok van és pajzsotok kemény.
 Adná az Úr, hogy méltó lennék a győzelemre én!
 Akkor, bár oly szegény vagyok búsás zsold várna rám,
 mert nem birtokra vágyom, aranyra sem ma már,
 az üdvök koronája örökre szívem vágya,
 egy zsoldos elnyerheti, markában ott a dárda.

Ha átkelhetnék én a szent hadak hajóival,
a vízen zsoltárt zengenek és már nem azt, hogy: jaj!
azt már sosem, hogy: jaj!

Radnóti Miklós fordítása

François Villon: Ballada

*melyet a költő készített, anyja kérésére,
hogy imádkozna a Szent Szűzért*

Óh, Föld úrnője, Égnek asszonya,
S kit retteg a Pokol, a bús mocsár,
Jámbor leányod majd fogadd oda,
Hol drága kört kedveltid népe zár,
Bár érdemem ezektől messze jár,
Ám égi jód, Úrnóm, a szent vagyon,
Vétkem fölött is bővséggel vagyon,
S e jók nélkül nem jut föl senkisem
Az égbe – én e juszt hát nem hagyom!
Óh, élve s halva, ez az én hitem!

Fiadnak mondd, hogy ím övé ez a
Törődött szív, és irgalmára vár,
Ő nőszemélyt nagy bűnből oldozza
Egyiptom földjén, és nem érte kár
Teofilusz frátert sem, lelke bár
Az ördögökkel cimborált vakon;
Óvj: én ne tégyek ily balgatagon,
Szent Szűz, kinek szeplőtlen méhiben
Misénk Szentsége nyugvék egykoron...
Óh, élve s halva, ez az én hitem!

Lásd, együgyű, agg szolgálód, soha
Meg nem tanulok én olvasni már.
Ám templomunk falán képek sora,
S ott láttam: a menny csupa lant s gitár,

A pokol meg szurok, tűz, ronda sár:
Emettől félek, az tetszik nagyon
S tudom, kegyes Szűz, én a jót kapom,
Mert kedveled a bűnöst, ha hiven
Tér trónusodhoz, s kér éjen s napon...
Óh, élve s halva, ez az én hitem!

Ajánlás:

Szent Hercegnő! Te méhedben s karon
Hordád örök Fiad, ki akkoron,
Ámbár Övé az ország s hatalom,
Jött, bűneink közt élni, ideleenn,
És kínhalált halt szép fiatalon,
Óh, áldott Úr ő, vallom jámboron,
És élve s halva, ez az én hitem!

Tóth Árpád fordítása

Johann Wolfgang Goethe: Nyugtalan szerelem

A ködnek, a szélnek,
száz szörnyű veszélynek,
sziklás meredeknek,
hónak, vad ereknek,
hajrá! nekimenni!
És sose pihenni!

Jobb volna körömmel
tépetni, veretni,
mint ennyi örömmel
tetézve szeretni,
ha égve a vágyban
szívhez közelítünk,
jaj, mily csodalágyan
sajdúl meg a szívünk.

De hát hova essek?
Erdőkbe siessek?
Nincs béke velem.
Minden hiába!
Élet koronája
te vagy, Szerelem!

Kosztolányi Dezső fordítása

Johann Wolfgang Goethe: Csalit rózsája

Legény előtt lengedez
Csalit kis virága,
Friss hajnali tünemény,
Szalad hozzá lelkesen,
Rég várt e csodára.
Rózsa, piros rózsaszál,
Csalit kis virága.

Legény szól: Letéplek ám,
Csalit kis virága!
Rózsa szól: Megszúrlak ám,
Mindig emlékezz reám,
Szenvedés nem járja.
Rózsa, piros rózsaszál,
Csalit kis virága.

Vadóc legény odakap,
Csalit kis virága
Védekezik s bár szilaj,
Nincs segítség, jajra, baj,
Szenvedés az ára.
Rózsa, piros rózsaszál,
Csalit kis virága.

Ballai László fordítása

Johann Wolfgang Goethe: Az isten és a bajadér

Mahadó, az úr, az isten,
Im közénk ismét lejő,
S kéjt és kint már hatodizben
Mint halandó ízlel ő,
Kész lakozni földi tájon,
Sorsunk végigéli mind,
Hogy méltón büntessen s áldjon:
Embert emberként tekint.
Így jár-kei a városon, egyszerü vándor,
Figyelve gonoszra s ügyelve ki jámbor,
S indul, ha az est jön, új útra megint

S már amint künn jár a lépte,
Ritkulván a ház-sereg,
Festett arccal tűn elébe
Egy bűnös, szép lány-gyerek.
„Jó estét, szűz!” – „Hogy megtisztelsz!
Jövök is ki! várj reám!” –
„Hát ki vagy?” – „Kéj háza itt ez
S benne én táncosleány.”
S már fürge kezén riadoz zeneszerszám
S már keccsel a táncra kering is ezerszám
S bókolva virágot is ád azután.

Majd hizelgőn csalja, vonja
Át a kunyhó küszöbén:
„Drága vándor, térj lakomba,
Hadd ragyogjon lámpafény!
Lankadásod hadd üdítem,
Sebzett lábad írta lel,
Bármit óhajts, meglesz itten:
pihenés, kéj, tréfa kell?”

S az ál-sebeket bekötözgeti frissen.
 Elnézi mosollyal s örül a nagy isten:
 Mily tiszta e szív, noha szenny lepi el.

És alázza, mint szokás a
 Rabszolgát, ám víg a lány,
 Sok zsenyéen tanult fogása
 Mély érzés lesz mindahány.
 Mint virág nyomán ha érnek
 Halk gyümölcsök ízesen:
 Hogyha meghajolt a lélek,
 Messze nincs szerelme sem.
 Ám zord lesz a próba, a Mély s a Magasság
 Örök ura szabja: szívét hasogassák
 Új kék s vele kín s iszony is tüzesen.

S festett arca ég a csókra
 S szíve fájó üdvre gyúl,
 Áll szegényke elfogódva
 S édes, első könnye hull.
 Majd ledől, eléje esve,
 Oh nem kéjért s haszonért,
 Ám aléló gyenge teste
 Terhén tántorul a térd.
 S már halkan a kéjteli ünnepü ágyra
 Ráhull szelid Éj susogó, sűrű fátyla,
 A fekete kelme, a drága sötét.

S éber éjre, hosszú kéjre
 Alig szunnyad el a lány,
 Felriad s ím szép vendége
 Halva fekszik oldalán.
 Ráborul jajongva, esdve,
 Ám az nem hall semmi jajt,
 S már viszik s a dermedt testre
 Vár halotti máglya majd.
 S a lányhoz a lég papi dalt, zokogót hoz
 S őrzöngve rohan ki s tör útat a holthoz.
 „Ki vagy te? s a gyászpad elébe mi hajt?”

Sír, a holthoz rogyva, térden,
 Vad jajától bűg a lég:
 „Őt kívánom, őt, ki férjem,
 Sírban is ölelni még!
 Látnom hamvává hullni széjjel

Szent szépségét szörnyü kín,
Mely egyetlen édes éjjel
Az enyim volt, csak enyim!” –
És zeng a papok kara: mind idetérnek:
A lassú mulású, kihűlt erü vénék
S ki rája se gondol: az ifju is ím!

„Lány, figyeld e szent igéket:
Nem volt néked férjed ez,
Bajadér vagy és így téged
Szent kötés nem kötelez.
Csak az árnyék száll a testtel
Járni holtak hús honát,
Csak hitves hal a hitvessel
S hű halála dísz is ád.
Szent harsonahangok a gyászt, nosza zengjék!
S ki a lét disze volt, im ez ifjat, oh szent ég,
Emeld kebeledre a lángokon át!”

Zeng a zord kar, és az árva
Tőle csak több kínra jut,
S íme, karjait kitárva,
A forró halálba fut.
Ám a szép és ifju isten
Láng közül a légbe kel
S karja közt viszi szelíden
Kedvesét az égbe fel.
Mert tetszik a bűn töredelme az égnek
S tévedt kicsi lelket az isteni lélek
Tűzkarral egébe magához ölel.

Tóth Árpád fordítása

Krúdy Gyula: A szőke nő és filkója

Zsanét igen természetesnek tartotta, hogy ismerősei nem ebből a világból való nőnek mondják őt, kis aranylakatot viselt ékszer gyanánt a szíve felett, amely jelvény mindent elmondott.

Rózsafüzér csergett a bal csuklóján karperec gyanánt, és a Hiszekegyek olyan halkán peregtek Zsanét ajkain, midőn egyedül volt vagy várakozott, hogy nem történhetett vele nagyobb baj, bármerre fordult meg a világban magános sétéiben.

Őszidőben szürke, postakocsiséhoz hasonló köpönyeg fedte alakját, taplósapkája volt, kökénnyel díszítve; ha csak bőrkesztyűs kezét mutatta volna magából, könnyen férfinak is lehetett volna őt gondolni. S ahová senki se láthatott, a köpönyeg és a bokáig érő szoknya alatt: valóban szarvasbőr nadrágot viselt Zsanét, amikor az őszi esőzések elkezdődtek', mert illetlennek vélt olyan nadrágot felvenni, amelyet csipkék díszítettek, mint a tortákat papirosaik. S ugyancsak ősszel mindig magas szárú fűzős cipőt hordott, bármennyire belebolondult a nővilág a kivágott félcipőbe.

Így szökdösött a fővárosból Zsanét az ősz elől.

– Legjobban szeretnék konfertáblin szökni, aminthogy egész életemben az volt a vágyam, hogy majd konfertáblin járok haza Óbudára, de a konfertáblis hamarabb meghalt, mint én – mond Zsanét, amikor Inczédi Ince kísérette egy darabig sétéiben.

Ez az Inczédi külön ember volt. Mindig elérhetetlen nőkbe, magas karzatokon, szentmisét éneklő temploménekesnőkbe vagy még magasabb emeleteken lakó szobalányokba volt szerelmes, és búját-baját Zsanéznak sétéin elbeszélte.

Így: akkor is, mikor az ősz elől szöktette Zsanétot, két szerelme volt. Egy alt énekesnő, akit a Bazilika zenekarában látott, dobok és hegedűk játéka között, mégpedig krémszoknyában, a szoknyaszegélyen kék pántlikával. Olyan szerelmes volt ebbe a mély hangú nőbe Inczédi, hogy két kézzel fogta a fejét, ha rágondolt. A másik nő, aki ugyanakkor ábrándvilágán átvonulását tartotta, mint egy bolygó a világűrben: egy szobaleány volt, aki a Rókus-kórház mellett, egy emeletes házból tekintetével fűt-fát ígért Inczédinek. A kacér szobalány miatt két kézzel a térdébe kapaszkodott, mert minden emeletre fel akart menni, mióta az a szobalány megigézte.

Zsanét megértőleg bólongatott az idejét múlt, régi divatbeli gavallérnak, aki esernyő alatt, kétszeresen felhajtott szélű, sárgás pepita nadrágban, amilyent vastag szövetből az úriemberek viselnek, mikor őszre fordul az időjárás, és dupla talpú, pompás cúgos cipőben taposta a sarat Zsanét mellett, s bajuszszörtéin és itt-ott fehérrel kevert, fekete oldalszakállán illatszernek nem használt többet, mint csak annyit, amennyit a borbély konvencionálisán rákent, miután Inczédi Incéről tudvalevő volt, hogy úrnőkkel szokott sétálgatni.

– Vajon mi történik, ha egy énekesnő ebben az utcában kénytelen lakni, innen bejárni a templomba, és útközben bereked a hangja? – kérdezte elmélázva, elgondolkozva Inczédi, amikor a hegynek kanyargó utcát bejárták, és tovább nem volt érdemes menni.

Zsanét megnyugtatta Inczédit, hogy ha ezen a tájon laknak is énekesnők, azok már tudják a módját, hogyan védekezzenek a meghülés és a nátha ellen. – Nem szabad mezítláb kimenni egy

énekesnőnek az udvarra, még ha muszáj is! – mondta Zsanét, és Inczédi az udvarokra pillantva, a melléképületek fekvéséről akarta megállapítani, hogy milyen távolságra kellene az énekesnőnek menni, ha mégis valamely okból elhagyná szobáját. – Szürke harisnyát, zsebkendőt; esetleg inget, amire egy énekesnőnek szüksége lehet: a szobában és lavórban is kimoshatni; nem kell érte az udvarra menni. – mondá még Zsanét, amikor kemény, magas duplagallérjában, amelyben Inczédi jött, még mindig a Kiscelli út udvarának gömbölyű szelelőlyukakkal ellátott melléképületei felé tekergette nyakát.

Egy őszi udvaron, ahol egy zárt kocsi (kupé) romjai állottak, amilyen kocsival valaha a városba lehetett járni: az udvar végében álldogáló deszkaépületen szív alakjuk volt a szelelőlyukaknak.

– Itt csak nők lakhatnak – kiáltott fel Inczédi, és a házból valóban énekszó hangzott.

De Zsanét nem sokat törődött az énekkel, fanyelű lornyettát húzott elő ruhaderekának egy hosszúkás zsebéből, mire Inczédi rajongva felkiáltott, hogy ő is a fanyelű borotvát szereti, mert tisztán tartani azt lehet igazában. A lornyettán át az úrnő megnézte a „nőies” külsejűnek mondott ház számát. A szám egyezett az emlékezetbeli számmal.

– Kár, hogy manapság már nem vörös márványkőbe vésik be az utcaneveket, mint valamikor ezen a kőgazdag vidéken szokásban volt – mond Zsanét, és a házba lépett.

3

Amikor Zsanét a zöld kapu kilincsére tette a kezét, az udvarban éppen a csirkék, a tyúkok és a kakas kiáltoztak, mert egyik társukat elfogták. Zsanéznak várni kellett, amíg a felháborodott baromfiak lecsillapodtak. – Ilyen a maga „nőies” háza, csirkét ölnek benne! – mondta tréfás szemrehányással az esernyőjét összecsucó úriembernek. Hangosan pedig azt kérdezte:

– Itthon találjuk a vetőasszonyt?

Régi ismerős jött elő a ház végéből, kis termetű, rövidlátó, pókhálós asszonyság, aki valóban nem ismerhetett a mostam világból senkit, mert még olyan cipő se volt a lábán, amelyben az utcára mehetett volna. De megismerte Zsanét dámásan fuvolázó, gondtalan és nyájas hanglejtését, ahogyan az igazi úrinő beszél az élet minden körülménye között. A biztos fellépést éppen úgy tanították a nőnevelőkben, mint a franciát és a németet. Egy jó nőnevelőből kikerült úrnő természetesen a maga szolgálatára nézi az egész világot.

– Nem szabad kártyát vetni! – mond az asszony, akit bizonyára St. Hermandad emberei tanítottak mőresre. – Dehogyan szabad, lelkem. Mi azért jöttünk, hogy kártyát vessen – felelt fölényesen Zsanét, és gavallásával az udvar végén lévő házikóba lépett. – Jó egy ilyen asszony mellett lenni, aki az élet minden körülményei között feltalálja magát – gondolta magában Inczédi, amikor Zsanét biztatására a kártyavető a kályhacsőből mégiscsak elővette piszkos kártyáit, amelyen olyan elmosódottak voltak a figurák, mintha ugyanazok volnának, akik a maguk személyében a svájci szabadság- harcban részt vettek. Teli Vilmos, a makk filkó nyomban megtetszett Inczédiének, és szemét rászegezte, míg Zsanét a zöld ászt érintette meg kezével, amikor az asszonyság felhívására levonta bőrkesztyűjét baljáról, és megemelte a kártyacsomagot.

– Egy távollévő nevében, akinél a barátom gondolata van – mond Zsanét, és jelentősen

pillantott Inczédire, aki pillantásából megérthette, hogy az altista nő nevében emelt barátnője. Mire Inczédi Teli Vilmosra hívta fel Zsanét figyelmét: – Nekem van egy szerdai pártim, ahol még filkóval játsszák a kalábert. – A jósnő ezalatt kirakta kártyáit.

– Ó, csupa szerelem mutatkozik, szerelem, féltés, baj és megint csak szerelem. Szerelem a legjavából, amit még az én kártyáim se mindig mutatnak! – kezdte a jósnő, miután áttekintett kártyái felett, és kezét csendesen összecsapta. – Egy nagy gonddal járó út áll valakinek, amelyet a bíróság parancsából kell megtenni, de ez az út is szerencsével végződik. Szerelem és féltés. Annak is, aki akarja, de még jobban áll annak, aki nem akarná. És mindez egy szőke nő miatt.

– A szőke nőről csicseregjen, Pacsirtáné asszony – intézkedett Zsanét.

– Mit mondjak a szőke nőről? Áll jobbról is, balról is, a közelből is, a távolból is. Minden gondolat és levél neki áll.

Mikor újra emeltetett Pacsirtáné Zsanéttal: a kártya egy kisbabát mutatott.

Ki tudja, meddig tartott volna Pacsirtáné mesemondása, de ebben a percben kopogtattak a zöld kapun, amely mindig be volt zárva, hogy a vendégek biztonságban érezzék magukat. Kemény volt a kopogás, nem lehetett félreérteni, csak hatóság mer így kopogni fővárosi kapun, szinte látni a rendőrt, amint fülelve a kapu alá néz, vajon nem szökik el ott valaki a csizmaszárai mellett? Pacsirtáné összekapva kártyáit, mintha csak azt akarná elrejtetni, amit éppen a kártya mutatott, de a kártyapaklit sóhajtván az asztalon hagyta, és kiment a vendégek fogadására.

– Megmondtuk már, hogy ezzel a mesterséggel többé ne foglalkozzon! – hangzott egy bajuszpedrós férfihang, amelyhez más rendőrhangok is csatlakoztak.

– Nem hallgat a szóra a komámasszony – jegyezte meg viccesen egy igen érdes hang, amely nyilván mindig azon csodálkozott, hogy az ő ékein csak ő egymagában nevet.

Odabent a szobában Zsanét Inczédi úrra nézett:

– No, vén filkó, most mi lesz?

– A szőke asszony mindig kellemetlenséget jelent, nemcsak a kártyában, hanem az életben is – felelt elbúsulva Inczédi. – Az ördög gondolta, hogy még a rendőrséggel is lehet találkozni. Irattárcámat, névjegyeimmal természetesen otthon hagytam, mert nem akartam a kabátom vasalását elrontani, amint egy duzzadt tárca még a szabást is rongálja. De azért mégsem hittem volna, hogy ezért vén filkónak fog nevezni.

– A maga énekesnője miatt kerültünk bajba, mert már nem győztem hallgatni panaszait, és most még papirosait is otthon hagyta – mormogta Zsanét, és úgy viselkedett, mintha komolyan aprehendálna.

Pedig az ajtón már kopogtak, és egy polgári ruhába öltözött rendőr lépett be.

– Igazolják magukat – kezdte szokás szerint, majd miután végigfuttatta szemét a kártyacsomagon, a szorongó úriembereken, megjegyezte magában azoknak nyilvánvaló ártatlanságát, miután bűnösséget a tavaszamúlt és aznap megnyiratkozott úriemberről, de még a kritikus helyzetében fél szemmel könnyező, fél szemmel nevető úrihölgyről nem volt oka feltételezni: nóbelebb hangon folytatta: – elég valami névjegy vagy levél, nem kell nagyon megerőltetni magukat uraságtoknak. – Szólt a polgári öltözetű rendőrtiszt, amikor a „vén filkó” zavartan simogatta Ferenc József-kabátjának azt a helyét, ahol a selyemmel bélelt zsebben nyilván

a levéltárcának kellett volna lenni. És még a kesztyűs zsebét is megnézte, ahol vadgalamb-színű, közepén összehajtogatott kesztyű foglalt helyet szokás szerint, és már éppen mellényzsebéhez nyúlt, amikor a rendőrtiszt megszólalt:

– Nevem Kubinyi. Az igazi Kubinyiak közül. Megértem, hogy tiszt uram nem volt elkészülve erre a szituációra, mert hiszen óbudai sétához ritkán visz az ember magával okmányokat, amelyekkel személyazonosságát igazolná. A nagyságos asszony természetesen felesége őnagysága?

Inczédinek csak azt kellett volna mondani, hogy „igen, ez a hölgy a feleségem”, és a gáláns tiszt jóvoltából bizonyára vége szakadt volna a „szekatúrának”, de Inczédi nem szólott.

Miért nem szólalt meg Inczédi?

4

Inczédi Ince későbbi életfolyamán többször került abba a helyzetbe, hogy magyarázatát adja akkori hallgatásának:

– Belátom, hogy kilencvenkilenc férfi az én helyemben akkor az udvarias rendőrnek habozás nélkül azt feleli: „Igen, a jelen levő hölgy a feleségem, és kérem mélyen tisztelt uramat, hogy elégedjen meg ennyivel.” Én voltam az adott körülmények között az a századik ember, aki ezt a könnyű kimagyarázkodást nem tartotta alkalmasnak az ügy elintézéséhez. Miért? Éppen azért a távol levő, szőke nőért, akinek sorsáról kártyát vetettünk, és aki okozója volt minden bajnak. És az ének, az a bizonyos női ének, amely a házba vonzott: még mindig hallatszott valahonnan.

... A rendőrtiszt mosolyogva nézte az aggályoskodó Inczédi urat, míg Zsanét arca lassan felpirosodott, mégpedig olyanformán, hogy valahonnan a lábából szállott fel a vér, s ezért bizonyos idő szükségeltetett ahhoz, amíg a vérhullám felért a nyakáig, onnan füléig, hogy a fülkagylócskák tüzes rózsákká változtak. Ugyancsak kitöltötte a vér homlokát is, hogy feltóduló vértől le kellett sütni a szemét, mert nem tudta volna nyitva tartani azokat az okos, fölényes, sokat látott szemeket.

– Majd én igazolom magam mindkettőnk nevében – mondta Zsanét a rendőrnek, és felállott a szalmafonatú székről, amelyen eddig ült. Ellenben bal lábát, abban a tüneményes, magas fűzős cipőben, amelyet száraz időben mindig a legjobb kaptafán tartott, a bal lábát feltette a székre, és a köpönyeg szárnyát, vele együtt a szoknyát is felemelte körülbelül térdére, ahol harisnyakötőjének kellett volna lenni. A harisnyakötőt ellenben egy fekete-sárga kardszív és arról lelógó arany tisztí kardbojt helyettesítette.

Zsanét a kardbojtra mutatva, így szólt a rendőrhöz:

– Boldogult férjem tulajdona volt ez.

Kubinyi, aki egyébként is meg volt győződve a jelenlévők ártatlanságáról, ekkor összeütötte a bokáját az arany kardbojt előtt, és feszes állásban felelt:

– Asszonyom, nem tehetek mást, mint bocsánatot kérek. Szárazon meghajolt Inczédi úr felé, és igyekezett kívül lenni az ajtón.

Zsanét eleresztette ruháját, és bizakodva szólott Inczédi úrhoz:

– Filkóm! A kártyavetésnek vége van.

És napokra felvidámodott, megfiatalodott a kis kalandtól, mintha külföldi utazást tett volna az ősz előtt.

Krúdy Gyula: Az ál-Andrássy Gyula

1

Mikor még a hólyagos himlő mindennapos betegség volt, nem tudott vele elbánni a legkisebb körorvos is, elég gyakori volt Magyarországon a ragyás ember.

Isten tudná, miként – a ragyavert embernek bizonyos szerencséje volt az asszonyoknál, talán éppen a ritkasága miatt.

Voltak olyan ragyások, akiknek csak éppen a legfeltűnőbb helyeken maradt néhány foltocskájuk a gyermekkori betegségből. Itt egy gödröcske, ott egy gödröcske, mint a síkságon a nyúlfekvésnek a helye. Ezekről aztán még különböző nótákat is énekeltek.

*Azért, hogy egy kicsit ragyás Kend
az én szeretőm, nem más.*

Nagyon arra való nóta volt, hogy egy bolondságra amúgy is hajlamos férfinak a fülébe dúdolják.

Lehet, hogy az asszonyok könnyebben meghódíthatónak, hajlékonyabbnak, engedelmeskedőbbnek vélték a ragyás embert, mint a többit, mert szívesen mentek hozzá feleségül is.

*Tetszik nekem rettenetes,
Hogy egy kicsit himlőhelyes.*

– tudta a nóta továbbá, a ragyás emberek nótája. Nem minden női száj szerette a sima arcokat. Mi lett volna a szakállasakkal. Vagy pláne a reszelős ragyásokkal?

Igaz, hogy különösen a cigányság között, a fal mellé dugdosott brácsások és kontrások között akadtak szörnyűséges ragyabunkók, akiket emberi társaságba nemigen lehetett bocsátani hegedű nélkül. Még a szemük is ragyás volt.

De az az úriember, akiről ma beszélgetünk, véletlenül azok közé tartozott, akik a cigányos szemű, bodorított hajú, barnult arculatú, délceg termetű, sőt csinosnak mondható férfiak közé sorozhatók. Tán még férfiasabbnak is látszott, mint a többi férfi, éppen ama veszedelmes betegség miatt, amelyet ép bőrrel megúszott.

Mindig olyan táncos, majdnem perdülő, ringatózó léptekkel járt a világban, mintha örökké valami dalt dörmögne magában (nem pedig káromkodást, mint ez idő tájt szokás volt), no, most mindjárt kiereszti a hangját a vasúti teherpályaudvaron, ahol lovakat vagonírozott, vagy a vásárban, ahol a lócsiszárok között is mindig a legjobb kedve volt, pedig ezek sem rosszkedvű emberek!...

No, most mindjárt előkap egy elbáméskodott menyecskét vagy egy ott felejtett ráncos szoknyát, akit megtáncoltat...

Most nyomban felpattan lovára, hogy azt táncoltassa meg a gyaluforgácsos kisházak előtt, amelyekből mindig az útra kémlelt egy kancsi leányszem...

Betyáros ember volt.

Andrási Gyulának hívták, foglalkozására nézve azok közül a furcsa magyar urak közül való, akik először kezdtek ügynökösködni, az új élet szempontjait felismerve. Igazi otthonát senki se tudta, tán Tiszolcon vagy Kótajban lakott, ha otthon volt, de többnyire mindig utazott, lovak és urak, hervatag embereknek való életbiztosítások és asszonyok körül forgolódva.

– No, itt jön Andrásy Gyula tejtestvére – mondták a vasúti restaurációban sörözgető városi urak, amikor valamelyik vonattal megérkezett az úri kupec. (Persze, mindig az idősebb Andrásy Gyulára gondoltak, akinek valaha oly nagy szerepe volt a birodalomban, hogy a király a királyné megbékítését is rábízta, hogy háborúba keveredett a saját urával. Az volt ilyen cigányos képű, fodros-bodros hajú, hol merengő tekintetű, hol meg szilaj szemű, mint éppen ez az Andrási, aki a vásárokat járta, abból a célból, hogy mit lehetne olcsón venni és drágán továbbadni.)

2

– Bizonyos megilletődéssel vettem be a strychnint, amit betegségem ellen rendelt Jóna Andris, de azzal nyugtatott meg, hogy Andrásy Gyulának is szüksége van erre a méregre, hogy egészségét fenntartsa – mond a *mi Andrásinke*, ahogyan a Felső-Tisza mentén nevezték, ahol még dagadt a nemzeti önérzet, és a lakosság ráért különböző tréfálkozásokra. (Volt külön Rotschildunk, a „megye Rotschildja”. Volt egy „Cicerónk”, a „megye szónoka”, „Fábiusz Cunctatorunk”, öreg „Petőfink”, aki ugyan sohasem írt verset, kataszteri bíró volt, de szakasztott olyan, mintha Petőfi élne; de még egy „Görgeink” is, akit hazafias ünnepélyekkor mindig megkergettek az utcán, pedig senkinek se vétett.)

Kézzől kézre járt a patikadoboz, amelyben Andrási a veszedelmes mérget tartogatta. Éppen a vasúti restaurációban, ahová az urak délután séta és pohár sör kedvéért jártak. (Megható volt a teli holdvilág, amely a jegenyefasorban a hazafelé ballagó vendégeket kísérte, elő-előlopakodva a falevelek közül. Persze a mérget szedő Andrási, a nap hőse ment elöl, mert nem mindennapi dolog, hogy naponta háromszor patkánymérget szed valaki.)

A hátramaradt úriemberek, a meggondoltabbak közül azt mondja az egyik:

– Nem valami jól állhatnak a monarchia ügyei, ha már Andrásy Gyula is betegeskedik.

Mire a másik így dörmögött:

– Könnyű életmódú ember volt egész életében, sokat forgolódott az asszonyok körül, akár a tőketerebes tót menyecskék körül is. Mindegy volt neki: szoknya, csak szoknya. A feleségem beszélt, aki zempléni származású, hogy majd lesz Kenderffy Katinkának kit ápolni. És Bizsmárk megszabadul az ellenfelétől.

Így beszélgettek a hazafiak a holdvilágos úton.

Drágalátos, csalékony, magyar holdvilág! A te fényed mellett hajdanán minden magyar ember beleszólhatott a magas politikába. Egy ugrásnyira volt csak a békák ümögésétől, hangos tavak világától Bécs, ahol mindennap Magyarország sorsa felett döntenek. (Ahol Andrássy Gyula lóháton megy az uralkodóhoz látogatóba, bukétát visz a császárnénak, és a vén Bismarckot a fene eszi Németországban. No de el is nevezték a vadászkutyákat a nevére, akiket szidni lehet, ha a vadászat nem sikerült.)

De a fiatalság, a nap hőse, a táncos léptű Andrást kísérte mégiscsak a holdvilágos úton, mert ettől a sokféle megfordult embertől tanulni lehet, ha már egyebet nem, mint az asszonyokról való tudnivalókat.

– És Jósa András eltiltotta az asszonyokat is? – kérdezték a doktor rendelkezése felől a mindenki barátját.

Andrási kupeces bölcsességgel felelt:

– Aki negyvenesztendő koráig még nem unja meg az asszonyokat, annak amúgy is hiába prédikál Jósa doktor. Én már csak megmaradok annál a mondásnál, amit Kassán hallottam egyszer: „Mindig másutt akart hálni – Nyugtot nem tudott találni.”

Az ilyen mondások ugyan rontottak Andrási tekintélyén, mert a közvélemény az igazi Andrássy Gyulával való hasonlatossága miatt: bizonyos méltóságteljes magatartást várt volna tőle. (Pláne mikor az betegeskedni kezdett, és a különböző fürdőhelyeket látogatta.) De vajon mi nem tetszik a fiatalságnak, aminek elgondolásából asszonyokra, asszonykalandokra lehet következtetni.

– Mindig másutt akart hálni – mondogatták, és az igazi Andrássy Gyulára gondoltak, akinek ilyenformán is rontotta renoméját az ál-Andrási.

3

Mindig rosszabb hírek jöttek gróf Andrássy Gyula, a monarchia szeme fénye testi állapotáról, ugyanilyen mértékben betegeskedett el a Felső-Tisza menti Andrási is.

– Most már bizonyos, hogy van valami köze az igazi Andrássyhoz, mert ez különben érthetetlen dolog volna – mondogatták a vasúti restaurációban, ahol a mindinkább árnyékká váló Andrási néha benézegetett az ablakon át. – Amint a nőies sikereiben is része volt hajdanán, ugyanúgy viseli most betegségi állapotát. Legalábbis egy csillag alatt született a két Andrássy.

– Követ fognak bennem törni – mond bizonyos kérkedéssel a jegenyefasorban az ál-Andrássy, ahová ugyancsak követték a fiatal emberek, és tanulni vágytak. – Ezt csinálták velem a nők, ezt a sok bolond szerelem, virág, fátyol, arcpirosító, pacsuli, frufu, szépségtapasz, turnér, míder, harisnyakötő, vagy tudom is, hogyan nevezzem már a nőket, akiknek a nevét is

elfelejtettem.

– A pendelyek és a szép paripák – segítettek Andrásí hívei a hold felé hunyorgó kupecnek a jegenyefasorban, ahol búcsúzó vándorlegényként ballagott.

– Sajnos, azok közé az emberek közé tartoztam, akik hátul kezdtek kopaszodni – fejük búbján –, nem pedig elöl, a homlokukon. Aki elöl kopaszodik, azt a nők tolják maguktól, de aki hátul kopaszodik, azt húzzák.

– Húzták? – kérdezte a tanulékony fiataltság.

– Különösen a nővilágnak arisztokratikusabb része, mint ahogy szegény druszámnak is mindig fejedelelnőkkel, hercegkisasszonyokkal, tartományi grófnékkal volt baja. Ezek az asszonyok hozzá vannak szokva, hogy a maguk akaratát érvényesítsék, akár üdvös az a férfiúnak vagy nem.

– Halljuk a tartományi grófnékat! – esengett a kába ifjúság.

– Kikérem magamnak ezt a hangot – felelt a mindinkább jegenyefa árnyékához hasonlatos kupec (amely árnyékon talán a vak halál átugrat lovával, mert nem ismeri fel az országúton Andrásit. Ároknak nézi).

– Hát legalább a hercegnőket halljuk, akiknek ez már amúgy sem árt – kérte a társaság Andrásit, mert ugyan ki ne szeretne hallani asszonyok viselt dolgairól?

– Neveket nem mondok, de amúgy is tudjátok, hogy ki számít az arisztokráciához a mi rögös, sáros, gyalogutas világunkban. A kasszíréné, öcsém! Kerüld a kasszírénékat, akár mint mosolyognak rád a trónusukról, hogy összetévesztheted fejedelmi hölgyek mosolyával. Ahány város, annyi kasszíréné. Ez a szép lengyel grófnéhoz hasonlít, akivel a druszámnak a berlini kongresszus alatt volt találkozója. A másik ugyancsak ebből az időből való orosz grófnéhoz hasonlít, akit Bismarck küldött a druszám nyakára, hogy kipuhatolja titkait. A harmadik az olasz hercegnő mása – velencei nagy szemekkel –, akivel az olaszok kémkedtek. Minden asszonynak megvan a maga másolata valahol, rátalálni, ha az ember sokat jár-kel a világban. És most követ törnek bennem, harapófogóval, hogy a hideg kilel, ha rá gondolok.

– Nem is kell az újságban elolvasni az Andrássy Gyula betegeskedéséről szóló híreket, itt láthatjuk napról napra magunk előtt, hogy milyen állapotban van a nagy beteg – mond a vasúti restauráció elnöke, bizonyos Juhász Etele nevű úriember, aki kártyás természetű volt, s ilyenformán hajlamos volt a babonára. („Hallom, XI. Lajos, francia király még babonásabb volt, mint én” – mondogatta.)

És utánanézett Andrásinak, amikor az egy-egy szép csikó kedvéért elhagyta betegágyát, kocsizott a Práterben, azaz rossz talyigán zötyögtette magát a lóvásárba, változtatgatta doktorait, melyik tudna rajta leginkább segíteni (mint nagy névrokona), azaz felkereste a pócsi Szűz Máriát is, ahová már annyian elzarándokoltak a hitetlenek közül, amikor szükségük lett a hitre.

Később már csak egy pár kocsiba való csikóért kelt fel Andrásí, mert a lovaglásról lemondott, aminthogy nem lehetett őt táncos hátszló nélkül elképzelni azelőtt. De betegsége előrehaladtával a kocsilovaknak adott előnyt.

– Pozsonyban voltam a legboldogabb, mert fiatalember voltam, és akkor ismerkedtem meg a feleségemmel, Katinkával – mondta a kórházi ágyon, mint talán ugyanabban az időben szólott a

valódi Andrásy Gyula.

– Pozsonyban voltam a legboldogabb, mert akkor ismerkedtem meg Katinkával.

És elkövetkezett a „mi Andrásinknál” is a halál napja, mint amaz igazi Andrásy Gyulánál.

Némelyek tudni vélték, hogy ugyanabban az órában, sőt percben haltak meg, „ami utóvégre minden különösebb babonaság nélkül megtörténhetik a világon” – mond Juhász Etele, és szőke bajszát lefelé csavarintva gondolt arra, hogy vajon kivel kell neki ugyanabban a percben meghalni?

– Ha még Reding Itel (a svájci kártyából) élne, tán vele egy napon – szólott egy tréfás úriember, aki a nagy Andrásy és a kis András halála napján se veszítette el humorát.

És mikor ravatalra helyezték a „mi Andrásinkat”, feküdt elhalványult, megritkult szakállával és bajszával a koporsóban, itt hagyván maga után a vasúti restaurációkat, a mindennap másutt lévő kvartélyokat, a jó barátokat, a lóvásárokat és jól futó paripákat: éppen a „strimflik”, az öregségére megvetett, bolond szerelem, virág, fátyol, arcpirosító, pacsuli, frufu, szépségtapasz, míder, harisnyakötő világából jött el valaki utoljára az elhagyott koporsójához, hogy koszorút tegyen a fejére. Egy fekete ruhás asszony, aki aztán élte végéig gyászruhát hordott.

– Vajon megtörtént ez az igazi Andrásyval is? – kérdezték a hazai önérettől dagadozó hazafiak vidékünkön, amikor András Gyuláról még itt-ott szó esett.

– De akárhogy volt, egy bizonyos, hogy egyik András se bírta ki az országban szokásos semmittevést. Mindketten akartak és csináltak valamit, egyik birodalmakat, a másik jó vásárokat. Ki tudná végeredményben, hogy melyik ér többet a kettő közül?

Nándi Mihály: Dolgozó népünk akármije

Az ünnepek előtti napokban, úgy este fél tíz tájt betértem a bécsi úti, Eurocenterbeli Interspar hipermarketbe (utolsó tagmondat magyarul: a kontinensünk középpontjában fekvő nemzetközi spórolási óriáspiacra). A kocsimból kiszállva észrevettem, hogy egy a parkolóban található biztosítékdoboz ajtaja nyitva van. Jeleztem ezt az Interspar biztonsági őrnek, aki – ahelyett, hogy megköszönte volna a figyelmességemet – kellő leereszkedéssel közölte velem, hogy forduljak az Eurocenter biztonsági emberéhez. Megtettem. Az illető megígérte, hogy intézkedni fog. Ezzel elment tíz perc. Mindez persze nem tartozik a tárgyhoz. Nem is tudtam, hogy tárgy *van*.

Ajándékokat válogatván elidőzget az ember. Ezt a pralinét, vagy azt a bonbont vásároljam meg? Jobbnál jobb nevek, de jobbnál jobb ízek is? Magam évente négyszer fogyasztok rendszeresen édességet – a véradáskor kapott nápolyit. Próbálok visszaemlékezni elismerő bólintásokra, felcsillanó tekintetekre. A svájci Toblerone igen alkalmas a pákosztoskodásra. De az nincs, csak a feketecsokoládés változat. A cukros íz szerelmesei pedig nem hódolnak egyöntetűen

a keserűcsokoládénak. Akkor hát? Lindt mogyorós tejszokoládé. Ekkor mennyei szózat hangzik: „Kedves vásárlóink. Tájékoztatjuk önöket, hogy áruházunk negyedóra múlva bezár. Kérjük, szíveskedjenek a pénztárhoz fáradni.”

Negyed óra mérhetetlenül sok idő. Főleg, hogy az utolsó állomáson, az italosztályon szerénytelenség nélkül szakértőnek mondhatom magamat. Hm. Zipfer sör, leárazva, és nem azért, mert – ami szintén elő szokott fordulni ezen a spórpiacon – lejárt a szavatossága. Nem aprózom el, két kartonnal a bevásárlókocsiba! De még a hűtősor elején két palack Maisel sörre is szert tettem. Ebből a maláta és búzakülönlegességből szombat esténként szoktam elfogyasztani egy palackkal. Még így is időben álltam be a pénztári sorba. Mit sorba, mindössze egyetlen ember állt előttem, és éppen fizetett. De nem, valami gond adódott az egyik termékkel. Nézték, forgatták, telefonáltak, telt az idő. Közben nyugodtan kipakolhattam a szalagra. Persze a két kartont a kocsiban hagytam, minek emelgesse a kaszáskisasszony? Egyszer csak lekapcsolták a villanyt. Kocsmai szokás ez, amikor a székeket már felrakták az asztalokra, de a sarokban még rendíthetetlenül önti magába a szeszt két vendég, de hiába önti, az nem akar kifogyni a pohárból. (Magam is jártam így hajdanán a *Zugló Gyöngyében*. A lehúzott rácson kívül rekedtem, a terasznak kinevezett aszfaltjárdán, kezembe egy negyedig telt söröskorsóval. Mire kiittam, hiába kopogtam az üvegen, odabent csak a sötétség tátongott.) Végre a pénztáros előtt. Felsikolt. „Ennyi ital?” Az ilyesmi felkelti a nők figyelmét. Például szomszédasszony is megkérdezte hasonló mennyiség láttán, hogy házibuli lesz? Vagy VB döntő? A pénztárnál azonban nem hölgymeglepetésről volt szó, esetleg megbotránkozásról. Törvényi rendelet alapján tíz után nem lehet szeszesített árulni. Milyen ország ez, tolult az ajkamra, majd praktikusán: de én tíz előtt álltam be a sorba. Akkor sem, mert megbüntetik őket. Hogy ne büntessék meg őket, engem aláztak meg végtelenül: elkobozták tőlem az általam megvásárolni kívánt sört. Ott álltam, mint egy lefülelt tolvaj, mindenki kíváncsian tekintgetett rám, mit követtem el. Különösen a biztonsági őr, hogy ő tegnap is csak három órát aludt, ma sem fog többet.

Gondoljuk meg, bárhol a világon kivesznek valamit egy felnőtt ember kosarából, amelynek a vásárlási korlátozására nem hívták fel a figyelmét. Este tíz után vigyáznak ránk, nehogy beszeszeljünk. Magyarországon megint pártállam *van*, amely védi dolgozó népünk erkölcsait, egészségét, akármijét. Tehát önmagát. A propaganda gázával elkábított hívei és társutasai nem is tudnak az efféle rendelkezésekről. A Horthy-lobogók alatt futó pseudo Kádár-rendszer rajongói megópiumozva hallgatják a rendszerváltás, a demokrácia és a jogállamiság diadaláról szóló örömhíreket, és fogalmuk sincs az egypárti alkotmány visszaállításáról, a hatalmi ágak összemosásáról, az alkotmánybíróság kiiktatásáról, az alapvető szociális és emberi jogok megcsorbításáról, az intézményesített választási csalás rendszeréről és a mindent magába ragasztó korrupciós hálózatról. Mit sem tudnak arról, hogy Magyarországon a politikai vezetés mindent megtehet.

Mire visszaérkeztem az autómhoz mindazokkal az árucikkekkel, amelyek megvásárlását a törvény felnőtt embereknek egyelőre még lehetővé teszi, a biztosítékdoboz ajtaját bezárták.

Olajos István: Ne gyűjtsetek

A 2019. esztendő látszólag nem indult másképpen az azt megelőzőekhez viszonyítva. Mindazok, akik már Krisztust követik, elmentek az újévi istentiszteletre, mások a pezsgős és egyéb poharaikat kiürítvén a trombiták és petárdák fülsiketítő lármájának alábbhagytaival hosszabb-rövidebb pihenőre tértek, hogy aztán szembenézessenek a macskajajjal, illetve a Szilveszter este egyéb kellemetlen következményeivel, melyek korábbi tapasztalatoknak köszönhetően sajnos számomra is jól ismertek. Az Úr azonban megtanított, hogy a különbség a folytatás lehetőségeiben rejlik, ez is hasonló lehet az elmúlt évekhez, ám Ő, aki helyettem is magára vállalta az ítéletet, ezt egészen másképpen akarja, és ezt mindenkinek a saját döntésére bízta.

Az újévi ünnepek története meglehetősen hosszú időre nyúlik vissza. A babiloniak már a Kr. e. 3. évezredben összegyűltek minden tavasszal, hogy a következő időszakra vonatkozóan megszerezzék Marduk isten jóindulatát, az ősi Izrael ezzel szemben Tisri hónapban, tehát ősszel ünnepelte az új esztendőt. Az ókori Rómában eredetileg mozgó ünnep volt, végül Kr. e. 46-ban Julius Caesar naptárreformja helyezte január 1-jére ahonnan aztán mi is megörököltük az azzal járó féktelen tivornyázásokkal egyetemben. Azzal természetesen nincs semmi baj, ha az elmúlt időszakért történő hálaadás mellett másoknak, és magunknak is az Úr áldását kérjük az új évre, ha azért könyörgünk, amire valóban szükségünk van. Ugyanígy el lehet fogyasztani a malacpecsenyét és a lencsét is, csak éppen a babonás háttér mellőzésével, és nem bűn ezeket egy-két pohárka borral vagy pezsgővel leöblíteni. Nincs viszont keresnivalója a reggelig tartó dáridózásnak, négylevelű lóheréknek, szerencsemalacoknak, kéményseprőknek, és a mértéktelenség kielégítésére irányuló óhajoknak, a minél több pénz és egyéb hiábavalóságok begyűjtését célzó kívánalmaknak. A címben idézett bibliai rész Jézus hegyi beszédéből származik: „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön”, majd Üdvözítőnk így folytatja tanítását: „hol a rozsda és a moly megemészti, és a hol a tolvajok kiássák és ellopják, hanem gyűjtsetek magatoknak kincseket mennyben, a hol sem a rozsda, sem a moly meg nem emészti, és a hol a tolvajok ki nem ássák, sem el nem lopják. Mert a hol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is” (Máté 6, 19-21). Lukács evangéliumának 12. fejezetében pedig az alábbi tanulságos példabeszédet hagyta ránk az Úr: „Egy gazdag embernek bőségesen termett a földje. Azért magában okoskodék, mondván: Mit cselekedjem? mert nincs hová takarnom az én termésemet. És monda: Ezt cselekszem: Az én csüreimet lerontom, és nagyobbakat építek; és azokba takarom minden gabonámat és az én javaimat. És ezt mondom az én lelkemnek: Én lelkem, sok javaid vannak sok esztendőre eltéve; tedd magadat kényelembe, egyél, igyál, gyönyörködjél! Monda pedig néki az Isten: Bolond, ez éjjel elkérik a te lelkedet te tőled; a miket pedig készítettél, kiéi lesznek? Így van dolga annak, a ki kincset takar magának, és nem az Istenben gazdag”. Hasonló mondanivalót fogalmaz meg Vergilius *Aeneis* című hőskölteményében: „Auri sacra fames! postquam pavor ossa reliquit” – ez a III. ének 57. sora, Lakatos István fordításában a következőképpen hangzik: Kárhozatos kincsszomj, mire nem viszed emberi lelkünk!

Egy régi, kedves kis mese szerint a róka fennhangon dicsekszik a macskának, hányféle fortéllyal tudja megtéveszteni üldözőit. A cica csendben, szerényen mosolyog, ő csupán egyetlen megoldást ismer, felszaladni a fára. Egyszer csak ugatás hallik a falu felől. A következő pillanatban már a macska a fa tetejéről biztatja a rókát, venné hát elő százféle tudományát,

közülük azonban egyik sem segít, a vörös bundájú ravaszdit a kutyák széjjelszaggtják. Ugyanígy mi is bízhatunk földi „kincseinkben”, szerencsében, pénzben, hatalomban, kapcsolatokban, ám végül mindig kiderül, hogy ezek teljesen haszontalanok. Csak egy bizonyos fába kapaszkodhatunk: az Úr Jézus keresztjébe. Szigetváron a vár felé vezető kis hídnál ma is olvasható Zrínyi Miklós jelmondata: „Sors bona, nihil aliud” (jó szerencse, semmi más). Merészen megfogalmazott mondat ez, a látszat ellenére Isten nincs ugyan teljesen kizárva belőle, kellőképpen belekalkulálva sincs azonban, mint az a vadkan sem, mely a nagy katonaköltőt halálra sebezte. A minden emberi értelmet meghaladóan is az Úrra bízott szívet és életet viszont Ő megoltalmazza, gondot visel rá és segít megteremnie a mennyei gyümölcsöket, melyek örök életre vezetnek. A saját erőre hagyatkozás, a jólétre való törekvés, az elkényelmesedés eltávolít Istentől, elbizakodottá tesz. Még maga Epikurosz, az élvezetek filozófusa is ezt állította: „Sokak számára a gazdagság megszerzése nem a nyomorúság végét jelentette, csak átalakulását”. A gazdagság tehát gyenge horgony, az Úrba vetett hit az egyetlen biztos pont, mely megtart bennünket minden körülmények között. Ha a karácsonyi „jézuskázás” közben sikerült megértenünk, hogy valójában a Mindenható Isten vált értünk emberré, akkor a jászol felett ragyogó betlehem csillag eltávoztával most a reménység hajnalcsillagára vethetjük tekintetünket.

Jézus egy alkalommal így szólt a Neki ennivalót kínáló tanítványoknak: „Az én eledelem az, hogy annak akaratját cselekedjem, a ki elküldött engem, és az ő dolgát elvégezzem” (Jn 4,34). Luther Mártontól származik az a gondolat, miszerint az Úr szándéka az új évre vonatkozóan már készen áll, nekünk csak annyi a feladatunk, hogy megtaláljuk és elfogadjuk azt. Nem az a fontos, hogy én mit gondolok, nekem hogyan lenne előnyösebb, hanem az, hogy mi Isten akarata. Ezért érdemes új évünket teljes egészében az Úr elé vinni, szemünk előtt tartva azt, amit Jeremiás próféta írt meg könyvének 17. fejezetében az 5-től a 8. versig terjedő szakaszban ekképpen: „Ezt mondja az Úr: Átkozott az a férfi, a ki emberben bízik és testbe helyezi erejét, az Úrtól pedig eltávozott az ő szíve! Mert olyanná lesz, mint a hangafa a pusztában, és nem látja, hogy jó következik, hanem szárazságban lakik a sivatagban, a sovány és lakhatatlan földön. Áldott az a férfi, a ki az Úrban bízik, és a kinek bizodalma az Úr; mert olyanná lesz, mint a víz mellé ültetett fa, a mely a folyó felé bocsátja gyökereit, és nem fél, ha hőség következik, és a levele zöld marad; és a száraz esztendőben nem retteg, sem a gyümölcsözéstől meg nem szűnik”. Aki ennek fényében, Őreá bízva tervezi meg a jövőt, az biztosan nem csalódik, lehetséges, hogy látszólag hátrányba kerül a földi javakért egymást tipró és lökdöső tömeggel szemben, a kinyilatkoztatás napján azonban munkája nem ég meg, tarisznyája tele lesz olyan kincsekkel, melyek jóságos Atyánk országában örökké tündökölnék majd.

Karinthy Frigyes: Szemérem

Minap egy törvénytárgyalás központjába sodródtam, ahol a tárgyalás anyagát alkotó

sajtópörrel kapcsolatban szóba került a *szemérem sértés* jogi problémája – hogy hol kezdődik, mik az ismérvei, miért üldözni való, mitől ártalmas.

A vád alól tisztán kerültem ki, így talán nem követek el illetlenséget, ha most már kívülről, *sine ira et studio* [harag és részrehajlás nélkül – a szerk.] magam is hozzászólok a dologhoz. Hazafelé menet – utóbbi időben betegségemmé vált ez a fogalom, tisztázási játék – azon tűnődtem, mi is az a szemérem tulajdonképpen. Mert hiszen, remélem, senki se hiszi rólam, hogy amiért nem vagyok szemérmetlen író, nem tudnám, mi a szemérmetlenség. Nagyon is tudom, és ha kijelentem, hogy – a maga helyén – éppen annyira, talán többre becsülöm, mint a legelkeseredettebb „erotikus” szerző: ezzel korántsem vonom vissza védekezésemet, csak annak a kitűnő természettudósnak álláspontjára helyezkedem, aki szerint *piszoknak nevezünk minden anyagot, mely nem a maga helyén van.*

Ennyit a tudományról, mert a kérdés engem fejlődéstani szempontból nem érdekel, csak társadalmi jelentőségében. Mitől, mikor érzek megbotránkozást azon, amit szemérmetlenségnek neveznek? – hiszen nyilvánvalóan viszonylagos fogalomról van szó – nyilvánvaló, hogy ama dolgok nélkül, amik jobb családban nem fordulhatnak elő, nem lehetnének jobb családok. Az ember vagy férfi, vagy nő – és nem nő és nem férfi az, akit szubjektíve és objektíve nem érdekel a szerelem, minden szemérmetlenségével egyetemben. A baj, a kényelmetlenség, az a *valóban* kínos és feszengő és rossz érzés, amit megbotránkozásnak nevezünk, ott kezdődik, mikor a férfi és nő dolgába beleavatkozik valaki, egy harmadik, a *szemléelő*, akinek jelenléte megfertőzi a szerelmes képzelődést.

Ez a szemléelő az erotikus író is lehet, ha szemlélődésének eredményét *nyilvánosságra hozza*. Nyilvánosság alatt a *valódit* értem, azt az ismeretlen olvasót, aki jóhiszeműen veszi kezébe a könyvet, és nem tudhatja, mit kap benne. Mert igenis, el tudok képzelni olyan művészi munkát, aminek tárgya az érzéki szerelem – de ha valódi művész írta, vagy rajzolta, eszébe nem juthat, hogy a nyilvánosságnak, az ismeretlen olvasónak dobja oda – annak fogja csak megmutatni, akit szeret, akit ismer, akiről tudja, művészelkiismerete, emberismerete ösztönével, hogy annak veszi, ami: életkedv, életszerelem kitörésének, nem megrontó ártalomnak.

Volt már kezemben *erotikus mű*, nagy művész munkája, kézirat vagy eredeti rajz, aminek „szemérmetlen” tüzéhez képest langyos pislákolás a legdivatosabb erotikus író és festő *legpikánsabb* alkotása – mondhatom, nem botránkoztam meg –, de igenis megbotránkoztam, és megbotránkozom mindig újra, mikor „a szerelem viharát színes, érzéki képekkel ecsetelő” könyv kerül a kezembe, ami azért ért el tíz kiadást, mert olyan nagyon színesen és érzékien „ecsetel”. Megbotránkozom, nem az erkölcs, hanem a művészet nevében, megbotránkozom, nem azon, hogy az „ecsetelés” nagyon színes és érzéki, hanem azon, hogy *nem elég színes és érzéki*, mert *nem lehet az* és mégis *annak akar látszani* – megbotránkozom az írón mint művészen, aki nagyon jól tudja, hogy nem beszélhet őszintén és szívvel és vérrel és odaadó rajongással arról, amiről beszél, nem beszélhet, mert hiszen akkor nem jelentethetné meg a könyvét, nemcsak a szeméremtörvény, hanem a tulajdon lelkiismerete miatt se – valódi ábrázolás helyett tehát alattomos célzásokkal és utalásokkal, tenyér mögé vigyorgó, utálatos kis hunyorgatásokkal, „sokat jelentő” pontokkal és gondolatjelekkel és kihagyásokkal próbálja megkerülni a lelkiismeretét és a törvényt, hogy a kecske is jóllakjon, és a káposzta is megmaradjon – megbotránkozom, mert nem a valódi és egész, hanem ez a félszemérmetlenség az, ami ártalmas és rontó, ami bepiszkolja és profanizálja Isten ajándékát, a szerelmet, ami be akarja vinni a vér templomába a harmadikat, aki

nem oda való, aki ott megromlik és elhervad – akinek jelenlétében nemcsak *illik*, hanem *kell*, hogy elhallgasson a „vér szava” –, a harmadikat, aki miatt született szemérem él minden egészséges férfi és nő szívében.

A harmadikat, a szemlélőt, akit ezek után pontosan megnevezhetek már: a gyermeket.

A gyermeket, a nagy szemű, figyelő virágot, akinek nem szabad idő előtt gyümölcsé érnie, mert satnya és korcs gyümölcs a korai gyümölcs.

Mert rosszul kezdtem: az ember nem kétnemű, hanem igenis – igaza van az ősi germán grammatikának – háromnemű: férfi, nő és – gyermek. Ha felnőtten és éretten születnénk a világra, nem volna szemérem közöttünk, mert nem volna szükség rá – a gyermek érdekében született meg, vele együtt –, a gyermek védelmére alakult ki és finomodik és nemesedik egyre fajtánk tudatában és idegeiben az, amit szeméremnek nevezünk, s amit íme, ha megnevezni, meghatározni nem is, de körülírni, képpel jelezni könnyebben tudok e megfontolás után, mikor jót tevő, langyos árnyéknak nevezem, ami zsebongatóan fogja körül, védi és takarja a fejlődő, zsenge testet és lelket létfeltételétől, a gyönyörű és kegyetlen, éltető és hervasztó tüzes napsugártól.

Ballai László: Mert vagyunk a végtelenség

mert vagyunk a végtelenség
hol szivárvány remeg át a lelkeken
közelebb mind közelebb
nincs a mi ölelésünknél nagyobb erő
eleven húsunkból fakadó
szétszakíthatatlan

Ballai László: A szerelem mítosza

A szerelemnek mítosszá kell válnia,

hisz maga is tenger
simogató lélegzetével, korbácsoló habjaival,
metsző szeleivel és szegélytelenségével.

A szerelemnek mítosszá kell válnia,
meghal a világ, ha mítoszodat,
a legszebbét, örök menyasszonyomét
nem örökítjük tovább.

Húrok

Nándi Mihály: No sence

A Bartók rádió *Ars nova* című, kortárszenei műsorának szerkesztője, Bánkövi Gyula kötelességének érzi, hogy mielőtt a hallgatók (amint ő nevezi, a *hallgató*) figyelmére bízna a zeneműveket, kiselőadást tartson róluk, amelyeket nem ritkán a szerzőiktől vett idézeteikkel illusztrál. Ez persze megfelelési kényszer is korunk divatjának, miszerint mindenféle „értelmiségi” témával kapcsolatban kell zenét szerezni, nem pedig a hagyományos formákban gondolkodva. 2018. december 10-én, Dominykas Digimas *No sence* című művének lejátszása előtt az 1993-ban született észt fiatalember következő szavaival igyekezett bővíteni ismereteinket:

„Freudtól tudjuk, hogy a gyász az elhunytan már nem segít, tehát voltaképpen önsajnálát. Ne foglalkozzunk hát ezzel, hanem lépünk tovább emelt fővel.”

Korábban egy kedves barátom, akivel rendszeresen látogattuk egymást, egyszer csak új címet adott meg. Nagyobb lakásba költözött, amely rideg szállásnak tűnt az előzőhöz képest, amelyben igen otthonosan berendezkedett. „Miért költöztél el?” – kérdeztem. „Tovább kellett lépni” – felelte. Mindketten tudtuk, csupán arról van szó, hogy javultak az anyagi viszonyai. Vagyis a semmiről.

Az bizonyos, hogy a 25 éves észt ifjúnak még nem halt meg közeli hozzátartozója. Mert ha így lenne, akkor tudná, hogy a gyász nem csupán önsajnálát, hanem fájdalom, a legelemibb emberi érzés, még az örömnél is szívbe markolóbb – mint zeneszerző aspiráns, a nagy elődök eredményeiben elmélyedve ebből még akár „profitálhatna” is a „továblépéshez”.

C. G. Jung írja a pszichoanalízisről, hogy az sokakat megszedít, mint a lámpafény az éjszakai rovarokat, amelyek az izzó körtéhez érve elégnak. A pszichológián belül ma is létezik a pszichoanalitikus irányzat, amelynek művelése legalább annyira hit, mint tudomány kérdése. Az azonban már világosan látszik, hogy nem is annyira Freud, mint az ő megközelítéseinek félremagyarázóik okozták a legtöbb kárt az emberi lélekkel kapcsolatos gondolatok sematizálásával.

Ami a gyászt illeti, a pszichoanalitikusok nem azt (vagyis a visszavonultságban jelentkező heves hiány- és fájdalomérzést) kérdőjelezik meg objektíve, hanem a szubjektíve hozzákapcsolódó szerepjátékokat, így a nyilvánosság előtt összeroppanó, segítséget kolduló, sőt, akár új helyzetéből anyagi előnyt kovácsoló özvegyét.

A halálhoz való lelki viszonyunk megközelítésével már a Freud tanár előtt kétezer-kétszáz évvel élt Epikurosz is behatóan foglalkozott, azt tanítva: „a halál számunkra semmi, mert amíg létezünk, a halál nincs velünk, amikor pedig eljön, már nem létezünk.” A halál tehát a túlélők dolga, amint az ahhoz kötődő kötelezettségek és rítusok is. Mármint az első hominidák közül a neandervölgyieket éppen az tette emberré, hogy már ismerték a gyászt, az elhunytakat eltemették és bevezették a halottkultuszt.

Ballai László: Mozart, a kurtizán

A Bartók rádió 2018. november 21-i *Ars Nova* című műsorában Csalog Gábor adta elő Ligeti György, Szöllősy András, Kurtág György és Olivier Messiaen műveit. A szerzők listája igazán reprezentatív, és Csalog Gábor letisztult zongorajátékában sem lehetett kivetnivalót találni. Ámde a szerkesztő, Bánkövy Gyula, hogy „közelebb hozza” a hallgatókhoz a zongoristát, egy idézetet közölt tőle, miszerint Mozart, Wagner és Sztravinszkij kurtizánok voltak, míg Schubert, Bruckner és Kurtág elmélyült alkotók, akik a közönség figyelmével mit sem törődve érték el az őket méltán megillető elismerést. A nyilatkozó, itt érezve, hogy gondolatmenete alapvetően sántít, még hozzá tette, persze nem mindegy, hogy ki mit árul és milyen minőségben.

Kurtizánoknak azokat a prostituáltakat nevezik, akik elegáns környezetben, magas tarifáért űzik mesterségüket. A prostituáltak pedig, működjenek akár útszéli parkolóban vagy luxushotel bárjában, alapvetően erkölcsstelenek, mert a legszentebb emberi érzést, a szerelmet fordítják ki önmagából és hazudják pénzért. „Félvilági” személyeknek szokták minősíteni őket, utalva ezzel arra is, hogy társaságukat a legnagyobb előszeretettel „alvilági” elemek keresik. Ennél fogva nem ritkán besodródhatnak bűnügyekbe is, akárcsak „szívességből”, a „betyárbecsület” alapján falazva, lopott pénzt vagy kábítószer rejtegetve. Vajon Mozart, Wagner és Sztravinszkij alkotói tevékenysége mennyiben feleltethető meg mindennek? Mert pusztán attól, hogy szereti a sikert vagy nagyvilági körökben mozog, illetve állandó pénzzavarral küzd, senki nem tekinthető prostituátnak.

Vagy azt akarta mondani tanult zongoristánk, hogy Mozart, Wagner és Sztravinszkij sikerorientált személyiségek voltak? Akkor miért nem azt mondta? Ugyanakkor az ellenpélda is sántít, hiszen Schubertet végtelenül boldogtalanság gyötörte amiatt, hogy nem játszották és nem publikálták a műveit, Brucknert viszont nem kerülte el a siker, hiszen nem egyszer étkezhetett Ferenc József asztalánál, és Kurtág György igazán nem elégedetlenkedhet amiatt, hogy a világ egyik legelismertebb kortárs zeneszerzőjének tekintik és egy modern zenepalotában lakhat.

Az elismerésre vágyás az egyik legtermészetesebb emberi tulajdonság (alighanem Csalog Gábornak is sajátja, különben nem lett volna zongorista). Érheti-e kritika amiatt Mozartot, ha ez halhatatlan remekműveinek megkomponálására ösztönözte? És érheti-e kritika egyáltalán? És minősítés-e az ilyen sikamlós megjegyzés, a lekurtizánózás? Hogyan lehet párhuzamot vonni a kiüresedett erkölcstelenség és az esztétika csúcsteljesítményei között? Bizonyára ez nem állt szándékában Csalog Gábornak, ő csupán ilyen szerencsétlen módon akarta magára irányítani a figyelmet. De tőle is joggal kérdezné meg Szókratész: érted, amiről beszélsz? Nem kell a zenészeknek, egyáltalán mindig mindenkinek beszélnie, aki nem ért a szavak és a nyelv árnyalataihoz. Mert az effajta sikamlós szellemeskedés leperereg a géniuszok aranyszobrairól, és szégyene a csaloggáborok fejére háramlik vissza.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu